

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

Prvo poglavje.

1.

Moj prvi spomin je okno. Nazaj tema, naprej tema, tema vse naokolu.

Sedim v stožcu svetlobe, ki lije iz svetiljke na mizo. Sedim na mizi razkrečenih nog in ne vem, kako mi je ... Pred menoj stoji »ona«, velika, sklonjena in mi natika čevlje. Levega na desno, desnega na levo nogo. Ne gre in ne gre. Znova: desnega na levo, levega na desno nogo. Roke ji prično »leteti«, nogavice mi sesvaljkane vise s stopal. »Ah!« slišim in ne vem, kaj to pomeni. Oblečena je nenavadno. Blešči se, v širokih trakovih se prelivajo luči. Nenavadna ji je glava, z visokimi lasmi, valujočimi. Tudi vonj, ki mi z zračnimi pljuski udarja v nos, tudi vonj je neobičajen.

Zdaj sedi in me brezupno gleda. Jaz se ozrem na nogi, na sesvaljkani nogavici, na čevlja, ki stojita na mizi, eden tu, drugi tam.

In zopet moram razkrečiti nogi in jih krepko tiščati v čevelj, ki je očitno preozek. Kdo zna, kako dolgo bi se bila ubadala zama. . da ne stoji poleg nje še nekdo. Ta nekdo ima kapo na glavi, zlate gumbe po prsih in trebuhu. Ne poznam ga.

»Nekdo« prime čevelj z desnico, nogo z levico in lej, čevelj je na nogi. Smuknil je nanjo brez težave. A tišči me tako neznansko, da udarim ž njim po mizi in odleti.

»Nekdo« se namršči.

»Ona«: »Prosim, pojdi naprej! Pridem za teboj!«

In zopet sva sama. »Ona« sedi in me gleda pol v smehu, pol v solzah. Ne morem ji pomagati, a tudi nočem. Prav nič se mi ne ljubi. Ob tem času sem druge dni že spal. Nocoj pa tak semintja ...

Velikanski oboki. Solnce, mesec, zvezde na obokih. Ljudi, kot jih nisem videl še nikoli. »Nekdo« je že tu. Vse gleda naprej. Pred nami je platno razpeeto in barve plešejo po tem platnu: črne, zelene, višnjeve. Nekatere stoje na glavi, druge se objemajo. Še druge se pode in prekopicajo, da nikoli tega. Negodno jih je gledati, in vendar smešno. Poglavitno je, da sedim na »njeni« roki, da se z roko

oklepam »njenega« vrtu, da me »ona« pritiska nase. Še drugačna je kot »tam«, to je res. Oči so velike, vzbokle in se svetijo. Nosnice široko razprte. Vroča sapa puha iz njih. Na ušesu visi nekaj drobčkanega. Prilepljeno je tja in ne pade doli... Toda jedva sva sedla, že vstajamo.

Veža, dvorišče, skozi temno ulico me nese »ona«. »Nekdo« je za njo.

»Nekdo«: »Dve tretjini si zamudila.«

»Ona«: »Tako malokdaj je kaj in še takrat...«

Pritiska me nase, da me bole kosti. A meni je prijetno. Svet se zavije... ves svet se zavije v plašč in sladko se mi zgrne pred očmi...

2.

Naša sestra Manica je bila kaj nežno bitje. Nad vse je ljubila punčke. Še dražje pa so bile njenemu srcu piščali.

Prvo piščal je prinesel v našo hišo prijazen duhovnik, debel gospod. Stali smo v veži, ko se je poslavljaj. Nenadoma stisne Manici v roko — piščal.

Bila pa je ta piščal lepa gladka, tenka in dolga, bela in koščena. Vrel je iz nje mil in topel glas. Manica je takoj zapiskala nanjo. Nevoščljiva sva jo gledala Rafaelček in jaz. Rafaelček bolj ježno, jaz bolj prijazno. Nevoščljiva oba.

S to piščaljo smo potem mnogo, mnogo hodili po vrtu. Sprevajali smo jo, spremljevali. Rafaelček na levi, jaz na desni, Manica — piščal na sredi. Manica je imela pravico na piščal, zato je ona dovoljevala piskanje. Rafaelčka je očito protežirala. Če je kdo piščal odnesel, se pravi izneveril ter stekel ž njo na drugi konec vrta, je bila zamera. Poldnevna, celodnevna, po teži in drznosti pregrehe.

Kmalu se je izkazalo, da Rafaelček brez piščali živeti ne more. Če že ni bila njegova, vsaj piskati je moral nanjo, brez prestanka, brez prestanka. Prišlo je tako daleč, da se je kremžil, če si jo je kdo želel »izposoditi« pri njem.

Povedati še treba, da je piščal drobna stvar, vrt pa velik. Kaj lahko se izgubi in ni je več — »na večno«, kakor je pristavljala v svojem snežniškem dialektu Fefa, naša služkinja. Zato je Manica piščal privezala na motvoz in si jo je obesila na vrat.

Naša ljuba mama, kakor je težko poslušala piskanje (vidim jo, kako si zatiska ušesa!), vendar ni mogla preboleti Rafaelčkove bolečine. Kupila je drugo piščal in mu jo je obesila na vrat. Piščal je bila svinčena, siva, neblagega okusa pri ustniku. Njen glas je prodiral ušesa. V piščali je bil grah, ki je z brezumno naglico trkljal ob stene, če si sprožil sapo v ustnik.

Rafaelček je piščal dva dni »ljubil«, potem jo je v mogočnem loku pognal od sebe. Padla je na prodec. Kura je piknila v piščal, še kura ni marala zanjo.

In zopet so nastale težave. Rafaelček je bil brez piščali. Brez Maničine piščali, kakopa.

Vem, da si naša ljuba mama ni vedela pomagati. Tudi Fefa je obupavala. Kritični položaj je trajal en dan in eno noč. Manica je ves tisti dan molčala. Tiho je legla spat. Tako tiho je bilo tisto noč v njeni postelji, kot da ni Manice nikjer, kot da je postelja prazna.

Drugo jutro ob desetih stoji Rafaelček širokih nog na dvorišču v solncu, za pedenj je zrasel, tri leta mu je starejši obraz. Kar od-rasel se je zdel ne samo sebi. Na vratu mu je visela Maničina piščal.

»Ali za vedno?« sem vprašal v zli slutnji. »Za vedno.« In ni zapiskal nanjo, kot bi bilo pričakovati. Zdaj mu je piskanje na voljo dano. Piska ali ne piska, njegova reč. In kdaj piska, nikomur nič mar.

Manice tisti dan dolgo ni bilo blizu. Kako se je odločila, da je odstopila piščal, kdaj je dobojevala boj, mi ni znano. Najbrž ponoči. Vsekakor je Rafaelček piščal zjutraj že imel. Ko sem Manico zopet videl, je sedela pri Rafaelčku na kamnu (o tem kamnu še bom govoril) in Rafaelček ji je razlagal »dolgi« in »kraški« pisk, »debeli« in »tenki« pisk in še mnogokaj. Znal je zapiskati celo pesem na to eno piščal s tem enim glasom. Manica je bila popolnoma zadovoljna z njim.

3.

Naše ljube mame ni bilo doma. Malokdaj je ni bilo doma. Od-peljala se je na Brezje.

Fefa je onemela. Dokler smo bili vsi doma, je kdajkoli izpre-govorila. Ob nedeljah popoldne je celo pripovedovala, kaj je pridigal pater Anton. Poznali smo patra Ljudevita, ki je bil sila debel človek. Komaj je sopel. Imel je vodeniko. Blagoslavljal je velikonočne poſice, piruhe in gnjaſ. Zahteval je, da se prſiſi odgrnejo, kadar škropne z vejico blagoslovljene vode po jerbasih. Fefa je vedno že odgrnila jerbasa, ko ga je postavila v vrsto.

Prvi dan — prvo uro po maminem odhodu se je Fefa »držala«. Sumili smo, da je užaljena. Ko pa jo je ogovoril Rafaelček, je bila tako prijazna kot nikoli. In mahoma smo čutili vsi: odgovornost je prevzela, odgovornost jo ſlaſi, in joj, ſe se kaj zgodi.

Nam trem seveda. Manici je bilo na jok. Rafaelčku »vseeno« kakor vsekdar. Meni pa so planile ſtene narazen, ſveſ se je zboſil nad menoj neskonſno, in ſvoboda, ſvoboda povsod! Nisem kazal svojega veselja, da bi se Fefi ne izdal.

Prej pa moram povedati o nekem gospodu... Pri sosedu Bežanu, v pritličju, je stanoval v sobi na vrt gledališki igralec. Ni se dalje menil za nas otroke, vendar je dobro vedel, kako živo se zanimamo zanj. In zdel se je ponosen na to zanimanje. Vsaj važen vsled njega. V naši hiši se je imena tega igralca — za Lukiča se je pisal — držalo nekaj nelepega. Vem, da bi ga vpričo očeta ne bil smel omeniti. Tudi smo opazili, da sosed Bežan nikoli ne govori o njem, kadar je pri nas. In prihajal je pogosto. Beseda se je ogibala igralca, in najsi smo še tako nalezali ušesa in pazili, kaj prida nismo izvedeli o njem.

Enkrat samkrat je prišel na naš vrt. Star gospod je bil ž njim. Bežanka je bila prejšnji večer pri nas in govorili so o »njegovem« očetu. O njem pa so govorili z veliko spoštljivostjo. Visok uradnik da je in sploh spodoben človek.

Lukičev spremljevalec je bil tedaj njegov oče. Suh, kozjebread, s skrbljivimi potezami. Z rokami na hrbtu prekrižanimi, tako je stal pred sinom, pod našo brajdo, in je gledal v tla. Lukič je gledal nekam v daljavo. Ozrl pa se je tudi na nas in takrat smo prvič občutili nekaj toplega v njegovem pogledu. Kot da želi prijateljstva z nami. Kot da nas že dolgo pozna in bolje pozna kot njega, ki zdaj stoji pred njim s prekrižanimi rokami...

Tiste nedelje popoldne nas je Fefa po blagoslovu peljala na izprehod. Nikoli še s Fefo nismo bili na izprehodu. Kar čudno se nam je zdelo, da ne stoji pri ognjišču, da ne snaži čevljev, da ne postilja postelj, temveč hodi z nami praznih rok... Najbrž se je tudi njej zdelo čudno, da »pohajkuje« v nedeljo popoldne po mestnem vrtu, ko je doma »vendar toliko dela«.

Hodili smo, koder smo hoteli. Predlagal sem tri ribnike. Prav nič ni ugovarjala. Za hip se mi je zdelo, da tudi njo vleče k njim, kakor mene. Voda, čolni... vesla...

Stali smo na obrežju, dober meter od vode. Mlajša dva je držala za roko. Jaz sem bil prost. Stojimo in gledamo, kar nam nekdo pominiga sredi »gladine«. V čolnu sedi in miga z roko. Čoln se okrene in hiti k bregu. Naravnost proti meni. Brezglasno. Iz čolna stopi Lukič. (Fefa se je skorajda stresla, ko ga je spoznala.) Na glavi je imel cilinder, na hrbtu dva gumba. »Tisto grdo suknjo je imel na sebi,« je pozneje rekla Fefa. Res je, da takega plašča takrat nihče ni nosil v mestu.

Lukič me povabi v čoln. Pričakoval sem, da bo Fefa takoj ugovarjala. A niti glasu ni bilo iz njenih ust. Ko sem bil že sredi »gladine«, sem se ozrl nanjo in zdela se mi je docela premenjena. Potem so vsi trije, Manica, Fefa in Rafaelček, sedli na klop pred ribiško bajto.

Sukala sva se z Lukičem po gladki vodi, sitno mi je bilo, da nisem vedel, kaj bi ž njim govoril. Vprašal me je dvakrat, a ga nisem umel. Povedal sem mu, da se Fefa »neznansko« boji zame. Smejäl se je. »Ali ste sami doma?« »Sami!« Nato je ladja pristala in skočil sem na kopno. Vem, da se mu nisem niti zahvalil. Tudi on se ni poslovil.

Čakal sem, da pridejo pome; Fefa, Manica in Rafaelček, in da gremo skupaj domov. A oni trije se ne ganejo. Stopim k njim in jih začuden gledam... Manica in Rafaelček vstaneta, Fefa pa ne more. »Noge so ji trde,« reče Manica. Rafaelček gleda te noge, s klopi viseče, v okornih čevljih...

»Pojdimol!« ukažem in že stopam. A ko se ozrem, vidim, kako težko vstaja Fefa. Sključena stoji, kot da še dvomi, ali jo bodo noge res nesle... Doma je pri priči sedla na stol. Zelo zgodaj je šla spat.

Tu moram pripomniti, da je Fefa še pri neki drugi priliki dobila »trde noge«. Po zimi je bilo. Znosili, zlopatili, zvalili smo snega za hišo ogromen kup. Tik pod kuhinjskim oknom. Izpod lipe pa do plota je bil vrezan tir, strmo navzdol. Na vrhu smo nastavljali sani, sedali nanje in se spuščali mimo kuhinjskega okna (videla se je Fefa pri ognjišču!) »v globino«. Trikrat, šestkrat, dvajsetkrat na dan. Ko smo se naveličali vožnje, smo se domislili, da še Fefa ni okusila te sladkosti.

Dolgo je trebalo prigovarjati. Smejala se je, mučila se, zvijala — naposled se je nerada vdala.

Rafaelček je držal sani. Jaz sem ji pomagal sestiti nanje. Bile so okolnosti zavaljo mnogih kril, ki jih je imela. »Pet jih nosi leto in dan,« je trdila mama.

Fefa sedi, Rafaelček sani izpusti — in šinilo je mimo kuhinjskega okna do plota kot blisk. Ali tam pri plotu Fefa ni mogla vstati. Dvakrat, trikrat se je pognala na noge in je zopet sedla. Pritekli smo k njej, »noge so ji trde,« je rekla Manica in gledali smo zopet tiste noge...

(Dalje.)

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

4.

»Na zrak« smo hodili v Kolarjev drevored. Po predpoldnevih, po prodcu, po solncu. Nihče nas ni poznal, mi nikogar. Bil je dogodek, če je Fefo kdo ogovoril. Zardela je do trepalnic in je mečkala besede...

Zmerom na istem mestu, koprive so preraščale plot, umazana zemlja se je drobila v jarek, nas je ustavil starec zabuhlega obraza in oteklih oči. Višnjev je bil po vsej polti, zlasti ušesa so bila malodane modra. Težko je sopel, sunkoma si je trgal sapo iz pljuč. Opiral se je ob palico in nas je gledal z izbuljenimi očmi, dolgo, brez besede. Nemara je bil prijazen starec. A mi smo strahoma stali okolu njega.

Tenke križaste hlače so bile na robu izcefrane, čeveljna stremena sta moléla izpod njih. Potrkal je s palico trikrat na kamen, spodnja ustna se mu je obesila na brado in oči so se zožile v tenke prepoke, ki so skozi nje trepetale oči, vse zasolzene od prijaznosti.

Čemu je tolikanj prijazen z nami, smo se izpraševali z očmi.

Fefa o tem možu ni marala nič slišati. Ogibali smo se mu v napetih lokih, mi z nazaj obrnjenimi glavami, Fefa rdeča do trepalnic.

»Umr! je,« reče Fefa nekoč in stopi iz svoje sobice v kuhinjo. Fefa je imela pri kuhinji sobico, natlačeno z vsakovrstnim pohišjem, spadajočim pol v kuhinjo, pol v sobo. Tam je stala ogromna postelja-miza, ki je nisem videl nikoli odprte. Obešalniki za obleko, skladovnice perila, ki je dišalo po vodi, kovčegi, njena last, polica z molitveniki in svečniki ter škatlami, njena last, mizica s predalom, vsebujočim »njene skrivnosti«, in naposled cvetice na oknu, fuksije, enobarvne in »križane«, kapucinarice, manolije, nageljni in rožmarin. V tej sobici je dišalo po »Fefi«. Njen je bil pravzaprav le prostor med kovčegi in mizico. Tja ni sedal nihče.

»Umr! je?« smo se zavzeli. In Fefa je pripomnila, da ga za nobeno ceno ne gre gledat. Hoditi gledat je bilo pri nas strogo prepovedano. Če je Fefa ob nedeljah po blagoslovu prinesla domov novico, da kdo kod »leži« in da je tak in tak, jo je mama strogo zavrnila. Fefa je imela prijateljico, ki ni govorila o ničemer drugem, kot o

»naparanih«. Stali sta na hodniku in sta pognali korenine. Tudi stol smo jima postavili ven ob takih prilikah.

Že popoldne smo vedeli, da se bo Fefa to noč bala. »Umr! je« in da ga za nobeno ceno ne gre gledat — je moralo nekaj pomeniti. Kadar je bilo Fefo strah, je bila kaj-zgovorna. Odvezal se ji je jezik in pripovedovanja, izpraševanja, čebljanja ni bilo kraja. Sedela je na pručici in je snažila čevlje — posoda je bila že pomita — neobičajno dolga. Naša mama je iz sobe klicala: »Spa!«, a Fefa je natezala pripovedko, vedela vedno še kaj novega. Če ni bilo drugače, je povedala pripovedko dvakrat.

Konec je napravila mama. Prišla je po nas. In Fefa je — morala iti spa.

Njena sobica je bila ponoči običajno zaprta, dasi v kuhinji ni spal nihče. Le če smo bili bolni ali če je bilo Fefo strah, so bila vrata odprta.

Fefa je tedaj ostala sama. Vrata je pustila na stečaj odprta.

Tako različni so bili naši občutki od njenih, da smo po tako živahnem večeru kaj težko zaspali. Ne smrt — kaj je smrt? — grofica Genovefa, vitez Ravbar, Črni graben in podobno nam je rojilo po glavi. Tako različni so bili naši občutki od njenih, da smo verjeli mami, ki je trdila, da si Fefa »strahove namišlja«.

Ali o polnoči se je doteknilo moje roke. Vzdrnil sem se in sem pri steni pod uro zapazil Fefo. Sedela je na stolu. Oblečena.

»Nič, nič,« mi je prestregla vprašanje, »spi in tiho bodi!«

»Zakaj pa ti ne spiš?«

»Po zobeh me trga in ne morem ležati.« In pripovedovala je o materi, sestrah, bratu, ki jih vse trga po zobeh in ki po cele noči prebde zavoljo zob. Pri tem so ji oči uhajale skozi sobna vrata v kuhinjo, v njeno sobico, širile so se v temi in so svetle stopale iz otlina.

»Preveži se!«

»Ah!« in je primeknila stol k postelji. »Tu bom sedela, saj se bo kmalu zasvitalo.«

D drugega dne smo se ustavili pri plotu, koprive so ga preraščale, umazana zemlja se je drobila v jarek. Fefa nas je zapored pogledala v oči z žarečim veseljem, potisnila je vozek (Rafaelček je za sabo vlačil vozek) in po hreščečem pesku smo šli sproščeni dalje. Sproščeni in po solncu.

5.

Fuksije so bile Fefine. Pa tudi mi smo imeli vsak svojo fuksijo. Fefa je mladiko vsadila v lonček, spomladi je mladika ozelenela in potem smo čakali, kdaj se cvet »razpoči«. Sedeli smo krog lončka, Fefa nam je branila, da se dotaknemo popka s prsti.

Stale pa so fuksije, dvanajst do dvajset jih je bilo, v lončkih razne velikosti in oblike na golih tleh za hodnikom. Zemlja je bila tam z mahom porasla. Fefa jim je zalivala, ves prosti čas je »potrtila« pri fuksijah. Posebno dvobarvne fuksije, rdeče z modrim srcem, in bele fuksije so ji bile pri srcu. »Njenih« fuksij pa je bilo vzlic temu komaj pet do deset. To so bile velike stare fuksije ali rastline, pri katerih so se pojavljale nove barve cvetov. Druge so bile »naše«. Rafaelčkove niso nikoli rastle. Osušene so tičale mladike v prsti, rjave in trde. Če si jih izpulil, ni bilo korenin na njih.

S fuksijami je Fefa hodila spat. Bolne rastline in take, ki so bile iz kakršnegakoli razloga »občutljive«, je prenesla na okno svoje sobice in tam so gledale skozi šipo na hodnik. Mnogokatera je bila prevezana z belo capico, prevoj ovoščen, z lesenimi stebriči podprta vsaka. Fefino okno odpirati je bila velika umetnost. Še mama tega ni storila rada. Če se je kdo napraval, da odpre okno, je Fefa pribežala iz kuhinje...

»Vihar je podrl fuksije!« je zavpilo v veži, Fefi je padel krožnik iz rok in se je ubil. In že je bila pod hodnikom. Strašno opustošenje se je nudilo očem. Fuksije so ležale križem, črna prst iz lončkov razsuta po tleh. In rane, rane!

Pred temi »ranami« smo potem stali v kuhinji, Fefa z nagrbančeno brado, mi radovedni. Včasih so se Fefi koj usule solze. Stalno pa na večer istega dne.

Če je vihar kaj polomil, je bila Fefa neutolažna. Capice, vosek, klinček! In začelo se je ovijanje, prevezavanje, voščenje, podpiranje, prva pomoč v nesreči.

Fefa je bila mnenja, da se prime vsaka rana, če jo »svežo« stisneš in prevežeš. O tem ni, da bi se prerekal. Kakor sveto pismo in življenje svetnikov, »Sv. Genovefa« ali »Orožnik in tat«. Bila ji je pa tudi edina tolažba.

Če se potem vendar ni vse »prijelo«, smo bili krivi mi, smo bili »že prepozni«.

Ko je bilo vse opravljeno — ne povrh, temveč kakor biti mora, zdaj ni vedno — je Fefa pobrala čepinje krožnika, ki ga je ubila, in jih je tiho nesla v klet. Tam je stal zaboj; vanj jih je vrgla.

Večerjo je kuhala z rufo, potegnjeno globoko na obraz. Od strani ji nismo mogli videti v lice. »Že joče,« smo rekli in smo sporočili mami.

Večerjala ni.

Ko je pomila posodo in je sedla na pručico, da očedi čevlje, je prvikrat potegnila robec iz žepa. Brisala si je oči vsakih pet minut.

Mislim, da je jokala globoko v noč, fiho in vroče.

6.

Budilka me je zbudila ob štirih zjutraj. Sredi zime. Namerjala sva z očetom na vlak. Tisto jutro je bilo sploh usodno. Že teden dni smo vedeli, da bo Fefa to jutro »šla«.

Tri leta je odpovedovala službo, tožila o bolezni, o nezadovoljnosti pri nas, a izstopila ni. »Preslabotna je za vrt,« je rekla mama. »Naj gre, če hoče,« je potrdil oče. Oba sta rekla to zelo resno.

In vendar sem bil Fefinemu odhodu kriv jaz. Sam sem to predobro vedel. A tudi mami in očetu se je poznalo, da o moji krivdi vesta, le da se je nočeta dotekniti.

Čutil sem, da ju imam na svoji strani. Manica in Rafaelček sta bila nepristranska. Če bi se bila morala odločiti tudi ona, bi bila potegnila z menoj — proti Fefi. To je vedela Fefa, to smo vedeli vsi. Zrasli smo ji bili čez glavo. Njeni ukazi niso več učinkovali. Odkod jemlje pravico, da stoji nad nami kot kakšna mama?

Štirinajst dni pred odhodom me je dala po Manici, ki ji je bila primeroma še najzvestejša pripadnica, poklicati v perilnico. Tam mi je očitala napuh in prevzetnost in me je sploh pošteno oštela. Zdelo se mi je, da je namerjala nekaj drugega. Bil je ultimat. Bil je poslednji poizkus, omečiti mi srce.

Trd in strm sem stal pred njo. Še laskalo mi je, »da je ne razumem«.

Obrnila se je, sklonila nad čeber, povita v dvajset rut. Trgalo jo je po zobeh in vrhatega je bil v perilnici mraz.

Gori so me pričakovali obrazi, ki sem ž njih brez težave bral, da je dobro tako in »da naj gre, če hoče«. Nemara so naju bili čuli.

Tiste dni potem je Fefa občevala zgolj še z Manico. Ona ji je pomagala v kuhinji, ona je prenašala pošto, ona je posredovala med Fefo in nami. Pa tudi ta nevarni posel je vršila nepristranski.

Očito se je znašal nad njo le Rafaelček. Mogoče se mu je bila zamerila še nedavno.

Še nečesa ne smem prezreti. Za njene demisije, ki je trajala, kakor sem že rekel, tri leta, je mama poizkusila z malo deklo. Šestnajstletno dekle z malenkostno mezdo naj bi bilo Fefi v pomoč, zlasti na vrtu. »Če ne moreš, pa v kuhinji bodi! Zunaj bove že medve opravile,« je rekla mama. A Fefa »male« ni marala. Še spregovorila ni ž njo. Tako grdo jo je gledala in tako se je »držala« ves čas, da je »mala« odšla po nekaj tednih. In »stara« je bila zopet sama.

To jutro pa je bila resnica. Veliki kovčeg in ročni kovčeg sta stala pripravljena v kuhinji. Vrata njene sobe so bila odprta, ko sem skozi kuhinjo stopil v vežo po plašč. V vežo je stopil tudi oče iz spalnice, oblečen, s palico v roki. Že je potisnil ključ v vežna vrata, da jih odklene, ko se ozre in — »Ali si se od Fefe poslovil?«

»Ne,« mu odgovorim ne preglasno. Zakaj vrata v kuhinjo so bila odprta. In Fefa se je v svoji sobici že napravljala.

»Poslovi se od nje,« veli oče in počaka.

Stopim tedaj v kuhinjo nazaj, Fefa mi pride do svojih vrat nasproti. Bila je še v spodnjem krilu in razoglava.

»Zbogom!«

»Zbogom!«

Stisnila sva si roke in jaz sem se okrenil.

Naj tu pripomnim, da sem se dvajset let pozneje nekoč nenadno domislil tega slovesa. Vozil sem se ponoči med Karlovcem in Budimom mestom v vlaku, ki je bil natlačen s tujci. Na spanje nisem smel niti misliti. Meni nasproti sta sedeli ženski, ena preprosta, zavaljena, očitno kuharica, druga tenka in gosposka. Kuharica je pripovedovala z začudenim nosom in solzami v očeh, ki si jih je otirala z rokavom:

»In ko sem šla in sem stopila pred gospoda: Tako, zdaj grem, zdravi, nič ne zamerite, pa hvala za plačilo — ali mislite, da mi je kaj rekel? ‚Zbogom!‘ je rekel in nič več. Štiri in dvajset let sem služila v njegovi hiši, tri sinove je imel, vse sem jih pestovala. Zdaj so gospodje, doktorji, odvetniki in me ne poznajo. Jaz pa vem, ko so bili še tako —! Eden je pogrkal, drugi jecljal, tretji — še vse nekaj drugega! Vse sem pretrpela, samo da so rasli in je kaj prida iz njih. Štiri in dvajset let sem bila ž njimi med istimi stenami, jedla isto jed, praznovala isti Božič, isto Veliko noč — vse proč. Brez sledu je minilo. Najlepša leta sem preživela tam, svojo mladost...«

Pri teh besedah je kuharica jela tako ihteti, da je nisem razumel več.

Domislil sem se Fefe in sem vedel, od česa se je poslavljal, ko mi je stisnila roko in je rekla: »Zbogom!«

Bila je pri nas od sedemnajstega do dvaintridesetega leta. Najlepša leta nepovratljiva, mladost, ljubezen, moč...

Zbogom, zbogom...

Ko sva se zvečer z očetom vrnila, naju je mama pri kuhinjskih vratih sprejela nemilostno.

»Poselske knjižice ni!«

»V omari, med knjigami.«

»In ključ?«

Oče je segel v telovnik.

»Odslavlaj posla brez poselske knjižice —!« in je vzela ključ in ga je potisnila v ključavnico. A poselske knjige ni vzela iz omare.

V kuhinji je Fefa pripravljala sirove cmoke in se je na vso moč požurila, ko sva stopila mimo nje v obednico.

»Zopet smo zamudili priliko,« je godrnjala mama po večerji.

Veliki kovčeg in ročni kovčeg sta še stala pripravljena v kuhinji. A drugo jutro je bilo zopet vse na svojem mestu. In Fefa je — ostala.

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

Drugo poglavje.

1.

Raz sohi vrtnih vrat sva Rafaelček in jaz razvidela tri hiše. To so bili naši trije sosede. Profesorja Bežana sem mimogrede omenil. V njegovi sobi na vrt je stanoval igralec Lukič.

V vilo tik pred nami so se kmalu po našem prihodu vselile »baronese«. Naziv je prinesla v hišo Fefa. »Kakor lastovice so prišle čez morje — brez vsega,« tako sem čul očeta in mama je pristavila: »Rada bi le vedela, s čim so namestili tistih pet sob!«

Njihova vila je bila večja od naše. Stala je tritisoč goldinarjev več. Tudi je enooki, zviti, nedoumno bogati lastnik zemljišč baronese pozdravljal, dočim se je pri našem očetu le s prstom dotikal klobučnega krajca. Če ga je kdo na cesti ustavil, se je podprl s palico ob bok, potisnil je klobuk na tilnik in je pljunil. Slepoko je vzkravelo.

Baronese so bile gospodične. Njih mati ni bila plemenita. Edini sin, zastavni, širokopleči Robert, pa je bil »navaden falot«. Videli smo ga kaj redko in še takrat z brizgalico, lokom, pištolo ali bičem v roki.

Baronese je stražil ogromen, nadušen bernardinec, ki mu je od starosti lezla koža čez oči. Na mestu očes sta se videla le dva krvavoderča polumeseca.

Sultan je ležal za vrtno ograjo, če ga ni »edini sin« dresiral na verandi. »Edini sin« je mučil Sultana preračunjeno, neprijenljivo, s cinizmom, da so se sosede zgražali. Tako mu je nekoč zadrnil zanko krog vratu, ga obesil na kavelj in ga na dolgem motvozu natezal in spuščal. In to na verandi!

Mlekarice so stale zjutraj pred vilo do devetih. Pismonoša je metal pošto čez ograjo. Obiski so čakali pred ograjnimi vrati, da bi jih kdo pospremil mimo zverine, in so se vračali.

S temi ljudmi smo prišli v stik po njih služkinji Marti. Tuja kot »baronese« — prišla je ž njimi neznano odkod — je pritekla v našo kuhinjo, ko je mama ravno vkuhavala paradižna jabolka. Vsa kuhinja se je cedila rdečega soka. »Gospa prosijo, da bi jim posodili krožnik riža.« In molela je krožnik, sijajen krožnik, mami čez ognjišče.

Mama je brez besede nasula riža zvrhan kup in Marta se je obrnila.

»Lepo so začeli,« je rekla mama Fefi, ko je Marta odšla. Tudi Fefa je pomagala vkuhavati jabolka in se je kar cedila rdečega soka.

Toda Fefa je vedela že dokaj več. Da je gospod umrl. Višji mornar-niški zdravnik. S Tegetthoffom so v svaštvu. Gospa ima spravljeno knjigo, ki so v njej popisane skupne junaščine gospodove in Tegetthoffove. Vse na morju. Čaka jih ogromno premoženje, ko dekleta dorasejo. Neznana, a zelo visoka osebnost je vsem trem krstna botra. Tista knjiga je odprta noč in dan. Na razpolago je vsem in vsakomur. In še mnogokaj.

Minil je teden ali dva in srednja »baronesa« je potrkala na vrata naše boljše sobe. Po naključju sem bil sam doma. Fefa je sicer rožljala v kuhinji, a Fefa obiskom ni hodila blizu.

Dvignilo me je vsega, kri mi zapalila ušesa, ko sem bos in z eno naramnico (red sv. Save 1. stopena!) stal na linoleju pred njo. Smejala se mi je tako prikupno, da bi ji bil najrajši položil glavo na grudi. Tam, tam mora biti prijetno! so mi šepetali živci.

Njene oči so se stiskale v nosne kote, vsled česar se je njen pogled zdel še plašji. Kot lastovka! sem se domislil očeta in tudi beseda sama me je pregrela. Poslej sem mnogo gledal za lastovkami. Opazoval sem njih let, poslušal njih čivkanje, zasledoval njih daljna poša. »Črte« so bila ta poša, brez konca in kraja. In domovanja nikjer. Veselje so očem, v oblake koprnečim, višin žejnim, godba so ušesom, toplota srcu, odrevenelemu v življenja mrazovih, prikovanemu na led in skale — a ujeti jih ne moreš; lastovke, lastovke, mile ptice!

Prišla je mama in me je rešila sladkih klešč. Sedli sta za mizo, kamor so sedali vsi naši boljši gostje, in razpredel se je živahen razgovor. Na maminem obrazu ni bilo niti sledu sovraštva ali mržnje. Baronesa je položila na mizo svetinjo, draždansko Mater božjo, in je prosila mamo, naj jo dá blagosloviti. Imeli smo strica, duhovnika, baronesa ni upala naravnost k njemu. Mama naj bi posredovala.

Poslej je v naši hiši mama baronese branila. Najprej je morala utihniti Fefa s svojimi »čenčami«. Tudi oče ni smel več udrihati po »ljudeh, ki zgolj Bogu dan kradejo, poklica pa nimajo nikakega.« V lični škaflici, v svilen papir poviti, je vrnil stric svetinjo in mama jo je nesla »tja«.

Toliko da smo se seznanili, se je pojavila v obednici tista knjiga, dnevnik, popisan z velikimi črkami, nosečimi liki drveči valovi na svojih grebenih fone in barone in kar je še naslovov, podobno blestečih. Oče ga je prebiral z nezaupanjem. Končalo se je pisanje sredi lista, še pika ni bila postavljena. »Tu je legel in je umrl,« je rekla baronica (zdaj je bila baronica tudi ona, knjiga ji je bila pismo in pečat) in je zahtevala knjigo nazaj. »To je najdragocenejše, kar imam.« Oče ji jo je rad vrnil.

brnila.
Tudi
soka.

ornar-
vljeno
eget-
skleta
postra.
omur.

vrata
ljala

eno
jala
am,

njen
be-
mi.
jna
ier.
om,
ed

to,
en
e.
je
a,

a
o
/
o

»O milijonih pa ni govorice v nji,« je rekel, obrnjen proti mami, a mama se ni dala ugnati.

Izposodila si je tudi ona pri baronici soli, sladkorja, malenkostne količine, da jo spomni na riž, kakor je dejala. Vendar riža nismo videli več. Pač pa sem po teh potih prišel v njihovo vilo. Tistih pet sob in kaj da je v njih, sicer nisem videl. Vsa vrata so bila zaprta. Le skozi ena, sredi stopnišča, se je dalo pogledati ob grobni tišini, ki je vladala po vsej hiši; bila so priprta. Pri oknu sem ugledal srednjo baroneso in tujega moškega; tesno sta se objemala. Baronesa se je okrenila, moški je odskočil in je obrnil obraz v okno.

Takrat nisem imel občutka, da ju motim. Mislim sem, da je baronesa planila k meni.

Doma sem vse točno sporočil in kot bi ga presekala, je prenehalo občevanje »ž njimi«. Očetu smo se pokorili brezpogojno. Tudi mama.

2.

V najožjih stikih smo živeli z otroki tretjega sosesa, profesorja Kroparja. K njim smo uhajali »skozi luknjo«. Skozi javna vrata pri študentu, ki nam je bil skupen, nam je bilo hoditi neprijetno. Ovirani smo se zdeli v svobodi, opazovani pri svojem dejanju in nehanju.

Kroparjeva dva sta bila večja od nas. Deček je imel že porasle meče, kar je pomenilo mnogo, zelo mnogo. Trdil je, da je porasla polt znamenje moči. Verjeli smo mu na migljaj.

Oče je poučeval prirodoznanje, sin je gojil hrošče, žuželke, metulje, kuščarje, ribe, želve in ptice. S srčnim zanimanjem — vsakršno go-lazen: tako že omenjene kuščarje, želve, kakor tudi črve in kače. Dekle so se v napetem loku ogibale njegove menažerije. Osobito kač jih je bilo groza.

Lovil jih je sam, s krutimi orodji. »Zver« smo videli mi šele, ko je bila že ukročena. Zeleni kuščarji brez repov so švigali med jagodjim perjem, po umetno zgrajenih skalah v solncu. Velimir jih je opazoval s hladnimi očmi krotitelja, z nepomičnim obrazom. Prijeti, poseči, zgrabiti je znal samo on. S strastjo rojenega lovca je sprožil roko med nje, s slastjo lovca jih je držal med prsti, vijoče se. Takrat so se mu usta malce nategnila, pokazali so se zobje in konica jezika. Ustne so mu bile napete, nosni koti globoko zarežani.

Bolj domače so nam bile ribe. Plavala jih je jata, dve, sem in tja po banji, postavljeni kraj študenca. Zlate ribe so bledele, srebrne sivele, temni karpi niso imeli teka v priporu. Mnogokatera žuželka je v banji storila nesrečno smrt. Zaplesala je smrtni ples, okoli in okoli, in ribje žrelo jo je pogoltnilo.

Psov ne smem prezreti. Bila jih je dolga red osebnosti: ta bister, a malo len, ta poskočen, a ujedav, ta po naturi len, a zvest, ta priden

in neumen. Najtesneje se nas je oklenil — bil je takrat sam — zbog svoje barve in vseobče zaničevanosti črni Muri. Potegnjen gobec, ploskata glava, stisnjeno telo in rep kot metla. Pripadal je zadrugi, ki bom o njej še govoril.

Kroparjeva nista bila sama. Nista pasla dolgega časa kot mi. Profesor Kropar je imel vsako leto po tri, po štiri mutce, glušce ali gluhonemce na stanovanju in v svoji zasebni šoli. Ukvarjal se je s pokukom takih polubitij, mučil se ž njih izobrazbo. To je krikalo, krililo, kazalo in zopet krikalo krog njegove vile kot pod babilonskim stolpom, ko je Bog zmešal jezike. »A-iks,« se je zvijal mutec in je napeto gledal profesorja na usta. Glušci so regljali, mukali, mijavskali in lajali vsevprek, drug v drugega, vzajemno in na vse kriplje. Kadar je bilo šole konec, so se razpršili po vrtu, tudi skozi luknjo so prihajali k nam.

Imeli so iste želje kot mi, isti okus za vse dobro, isto slutnost za nevarščine, isti strah pred palico. Spominjam se, da je tak mutec, ki ga je vrhlega trla še božjast, pri nas napredoval do podpoglavarja. Toda o tem pozneje.

Trda je bila borba za ugled pred javnostjo. Večji zadružniki so poznali že Karla Maya, življenje Indijancev v pragozdovih, bivakovanje, krvave love na belokožce, pokolj kristijanov in kar je še podobnih grozovitosti. Njim ni kazalo oporekati, da je prva čednost moža pogum. Kaj čednost! Življenski pogoj!

Med Kroparjevimi fanti je razširjal panski strah Joso Vršič, studgymn. (prvošolec). Zaril se je bil v divjaške povesti tako globoko, da je bil bled kot zamorec, kadar je zamorec bled. Sivkastobled. Ni ga bilo kaj pod suknjo, a prebodel te je z očmi ko jastreb. In pest je imel kot kocko.

Srečavala sva se grede iz šole. Izogibal sem se mu v grmovje. Ali oko, oko! Ugledalo me je in moral sem predenj. Pretipal mi je mišice na rokah, tuintam je preizkusil tudi njih odporno moč s — »kocko«. Če mi je solza skočila iz oči, nehoče, je zaničljivo skrožil ustni in me je odpustil brez slovesa. Gorje, če sem mu utekel! Pri studencu, v zboru, se je sodila sodba nad menoj in zadružniki mojega imena. Ves rod so postavili na sramotilni oder.

Vrh studenca, na pločevinasti kapi je poglavaril Velimir. Na betonskem obodu so sedeli oprode in vojvode. Na trati narod. Pa kaj je pomenila zadruga plus Muri, če se je skozi grmovje, poosebljen vid, brez glasu kot misel, priskalpil bledun Vršič! Poglavar je odrevenel, oprode so se sesedli, narod se je stisnil.

Preden sem ga uzrl v mislih, so njegove oči že držale mene, mrcvarile me kot klešče, secirale mi živec za živcem.

»Poglavare, je li ti figamož v narodu?«

»Ni ga.«

»Je li ti hulje v narodu?«

»Kako, hulje?«

Prezirno je skrožil ustni, sprožil je roko med ribe v banji in mi smo zborovali dalje. A niso minile tri desetinke sekunde, ko me je sunil od zadaj v hrbet, da se mi je potrojil studenec.

»Sovražnik,« je začutilo moje srce, »sovražnik,« je šepetal vsak živec. Sovraštvo, sovrag, vražje ... je pelo vse v meni in oči v oči ž njim sem spoznal: elementarna sila, usoda, neogibnost.

3.

Marija ni bila niči nemka niči glušica. S predrtim nebom je prišla na svet. Govorila ni rada, ker smo jo težko umeli.

Na naši trati sem ji obešal češnje za ušesa. Njeni dolgi kodri so mi senčili obraz. Češnjevo drevo, njeni kodri in jaz: tako je bil opažen svet, ki sva bila v njem sama. Ne da bi čeblljal ž njo. Šola ji je izpila še tisto kapljico poguma, ki se ji je pretakala po žilah od rojstva. Domnevam, da sta s profesorjem Kroparjem dospela do enozložnikov. Po posebni metodi. Z neposnemno gracijo je snemala češnje z ušes in jih je lovila z ustmi. Z neposnemnim usmevom me je izpraševala — oči, oči, zgolj oči! — »ali še?«

Narod je mrmral. S sestro Manico sem bil sprt izza prejšnjega dne. Očitala mi je »nezvestobo«. Rafaelčka nisem presenetil. Njegovo mnenje o meni ni bilo visoko. Rafaelček me ni cenil. Izdajnik! se je namrščil o priliki, s čimer pa ni meril na poedino dejanje, temveč na moj značaj sploh.

Prosvetljenci med narodom so steknili glave. Posvet je bil tajen. Po posvetu stopi predme Velimir, kažoč mi svoje porasle meče.

»Kaj pa katekizem?«

Mariji je brizgnila kri v lica. Jaz sem se ozrl, kot da je vprašan sosed. Tam je stal Vršič, malomarno naslonjen na drevo. Na motvozu je vihtel skalp, ki si ga je izrezal iz kunčjega krzna. Videz je bil tak, da se ne meni za incident.

Pred menoj Velimir, za menoj Vršič: kaj sem hotel, kot naglo v mislih prelistati katekizem, ustaviti se pri poljubnem vprašanju, in kot da sem mu že zdavnaj izdrl poslednjo skrivnost, povabiti izzivača na debato.

»Katekizma, katekizma se uči,« je mrmral narod v glupi soglasnosti. Velimiru je bilo pod ceno, da bi se spuščal z menoj v razgovor.

Skočim na noge in — »Kaj hočete?« planem pred narod, ki strmeč obstane. »Vprašanje velja vsem in vsakomur. Ne mečkajte besed, govorite jasno!«

Takrat se odsune od drevesa Vršič in mi tik pod nos pomoli skalp. Usta stisnjena, obrvi kot dva sršena, mišice na čeljustih dregečejo.

»Ali poznaš to?«

»Kunec.«

»Domni, da te doleti ista usoda. Marija te briga toliko, kot Nealaba Ahučatke grob...«

Sovražnik, sovražnik! se mi je krčilo srce. Črv, črv! so sršeli njegovi pogledi, sikala njegova sapa.

Sédel sem na trato in sem čakal, da nas preplava — oblak hudourni. Naj li izzivam blisk in strelo?

Ko smo se umirili in smo se ozrli, ni bilo Vršiča več. Marija se je smehljala s skaženim smehom.

»Naj le misli! Jaz pa vem, da ima jutri karcer.«

Učinek te izjave je bil izreden. Nihče ni vedel, kaj pomeni »karcer«. Uverjen sem, da sam Velimir te besede še ni slišal nikoli.

Narod, ki mu je naloga in poklic, da premleva, kar mu nažveči prvak, še narod je na lastno pest jel zibati z glavami in zreti preteč.

Nemara smo res nasedli krivemu preroku, je podvomil nekdo. Besed nisem slišal, obraz je bil tak. Prezaupljivi smo, je svaril drugi. Bledun! se je ojunčil še nekdo. Prevladovalo je mnenje, da se Vršič v zadrugo vsiljuje, da ji je tuja primes, opasen kvas, ki ga treba zatreti, če naj se razvijamo po prvotnem, pristnem in poštenem osnutku.

Velimir je čutil, da ga gleda čezdalje več oči. Domači knez, domači knez, mu je šumelo po ušesih, prastara je tvoja pravda, neusehljivi so viri, ki iz njih potekajo tvoje pravice. Primi za žezlo krepkeje, da ti ga ne izvije vsiljenec, mogočnejše stresi očaško glavo, da je ne strese mogočnejše — tujec!

Mariji se je nenadoma zljubilo marelic. Negodnih kajpak. Kot lešniki debele so tiste dni kapale z vršičev, premražene. Nabral sem jih tri perišča in z nabunkanimi žepi sva sedla pod lipo.

»Vršič je tajno organiziran.«

»Kaj počno?«

»Dopihali jo bodo v Ameriko. Pripravljajo brašno, denar, pištole... za na pot. Pod zemljo so zvezani s centralo...«

To vse je bilo zame docela novo. Nemalo sem se ustrašil, da je Marija tako vestno poučena o stvari.

»Prej pa bodo sežgali vse, kar imajo. Ogenj bo do neba.«

In pri tem je nenehoma kalala marelice med zobmi in je grizla bela, sladka jedrca.

»A molči! Bilo bi po meni, če se kaj zve.«

Takrat mi ni bilo za nevarnost, ki preti sosedom (Kroparjevo vilo sem videl že v plamenih!), ne za usodo skrivnostnih zlikovcev (Vršiču

sem priželel smrt!), samo da ostane cel naš dom, nedotaknjena Marija in da vsi, kar nas je, uživamo senzacijo...

Tu pripominjam, da je Marija še isti večer zbolela. Kroparica je pritekla z raztrganim obrazom.

»Griža je v vasi. Marijo je že popadla. Jutri je vrsta na Velimiru, o, in potem drug za drugim. Tudi vaših se bo prijela.«

Naša mama je skuhala čaj. Vročega smo ga morali popiti. Tisto noč sem prvič gledal vročično sliko.

Plameni so lizali streho Kroparjeve vile, na oknu v prvem nadstropju je stala Marija, sama plamen, in je padala...

»Ivan jo že ima,« je rekla mama v drugo sobo. Sedela je pri postelji. V vratih se je pojavil oče s peresnikom v roki, iznad ščipalnika so me po strani motrile oči.

KRONIKA TRENTÉ

ALIAS TRENTARKEGA ŠTUDENTA II. DEL.

Joža Lovrenčič.

Tretje poglavje.

Dalje o kupčiji in Gibellinovi pretkanosti, ki vžene Gregorja v kozji rog.

ZASUKALO kot bi pogledal se je leto
in Kumar Gregor z Gibellinom je ponosno,
oblastno že, bi rekel, hodil v Trento rudonosno
in skrbno in pazljivo je in vneto
nadziral delavcev družino,
ki zidali ob Soči so fužino.

Ko bila zgradba je končana,
začeli tu in tam že pridno so kopati
in čudili so žili se bogati,
ki bila toliko je časa skrita in neznana.
Pa lepega dne Gibellino delo je ustavil
in delavce na kratko je odpravil.

»Počakali je treba, da iz kancelije
nadvojvodove dovoljenje bo dospelo!
Protipostavno sva začela delo
in bi gospoda od sodnije
lahkó zasledovala in prijela naju
in z rudnikom bi najinim bilo pri kraju!«

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

4.

V temeljih pretresena zadruga se je kmalu ulovila. Rešil jo je Petek. Petek je bil med Kroparjevimi dijaki najstarejši. Pošepetavali so, da mu je pravzaprav že trinajst let. Kroparica tega ni priznavala rada. »Zaostal je v rasti,« je tožila naši mami, »po pameti pa je razvit, da bi ne bil tako! Najljubši mi je med vsemi. Jé, kar mu na mizo postavim, spi, kjer mu posteljem, še pomaga mi v kuhinji in v štacuno teče po to in to. Tudi oče je tako majhen; brez skrbi —!« Petek bo zrasel, je upala, zrasel vsem čez glave, le kedaj? Kedaj?

Majhen je bil Petek, da res ni bil za nikamor. Sprva je bil ščitonoša Vršiču: vsi ščiti so bili na dolnjem robu ogoljeni. Nato je Velimiru podajal sulico. Če se ni zateknila sulica, je padel Petek sam.

Držal se nas je zvesto kot Muri; ž njim je tudi približno ranžiral.

Petek je zamislil šator kot streho ogroženi zadrugi. Postavil ga je sredi naše trate. Izkazalo se je, da je o življenju Indijancev v pragozdovih poučen kot sam Vršič, če ne bolj.

Ko smo se vselili v šator, je bil že opremljen. V somraku so se razložili divje poslikani ščiti, sulice, loki, lesene sekire, kotel za kuho — in pipe. Svečano je sédel narod krog ognjišča, v somraku slaveč spretno roko svojega novega Mojzesa.

Tudi Marija je bila zopet med nami. Petek je razdelil kurja peresa za nakit — ženskam, moškim je natrl oglja, da si pomažejo obraz. Bili so svečani trenutki.

Petek in Vršič — kolika razlika! Takoj se je naselil mir med nas, ko je Velimir segel v ogenj in si natrkljal žerjavice v pipo.

Tetovirati! je nekomu šinilo v glavo. Petek je odmignil: Poznejel!

Petek namreč ni mnogo govoril. Jecljal je na vso moč. Obsojen, da se v Kroparjevi šoli ne priuči gladki govorici, je molčal tudi v svobodi. Mučni trenutki njegovih »stisk« so bili kratki. Stó gubic se mu je zarezalo krog ust, nepopisno je pomežikaval. Tolkli smo ga po hrbtu, če ni bilo drugače. Ko se je izdaval, mu je bil obraz pokojen, oko vedro, kot da se ni nič zgodilo.

»Te-te-tetovirali se bomo zvečer, ko nas nihče ne vidi. Tudi plesali bomo krog ognja.«

Prijazno je pomežiknil, miroljubno je položil roko sosedu na ramo. Tak je moral biti »Petek«, Robinzonov verni črni drug v samoti, smo se domislili in smo se divili naključju, ki je tega po očetu poimenovanega Petka privedlo v našo sredo.

Za plesalko je bila izbrana Marija — soglasno. Iz črnih oči ji je švignil plamen, ko je zvedela za svojo izvolitev. Ni še bila ura pet, ko se je začela pripravljati. Pred šator smo postavili stražo. Nato smo po tleh napeli preprogo in jo s klini udarili v zemljo. Tik pod strop smo obesili svetiljko. Perja! krede! krilo! predpasnik! lasnice! obroč! je klicala Marija, in sto slug ji je podajalo zaželjene stvari.

Ko je bila opravljena in je v znak pričetka deset sulic udarilo ob tla — se je pokazal prvi nedostatek. Godbe ni! Toda godba Indijancev je divja, neugodna tako ušesom, kakor rokam neprikladna, ki jo izvajajo. Tolkli smo s sulicami ob ščite.

In Marija je plesala. Svoj bojni ples je plesala trikrat. Miroljubni ples smo videli dvakrat. Zmago je pokazala enkrat —

Straže vzropočejo. Kratka borba. Velimir vstaja s pipo v ustih... Narod se ozira... Marija s pretrganim gibom stoji —

Med vratmi Vršič. Karcer... Bled je kot vedno, séde pa med narod kot najpokojejši Indijanec. Dado mu pipo. Vršič puhne tri dime in izroči pipo sosedu. Tudi ta običaj mu je znan! Ponosno ga opazuje s svoje blazine knez Velimir. Marija ponovi poslednjo točko »na splošno zahtevo« občinstva. Vršič ji čestita. Sedeta v najskrivnejši kot platnenega domovanja, ni ju razdružiti.

Tetoviranju se je Marija ognila z izgovorom, da se boji prehlada. Vršič je temu potrdil. Petka ni brigalo, kdo se tetovirati dá in kdo se tetoviranja brani: tetoviral je hrbet za hrbtom, prsi za prsmi. Tudi roke in noge.

Pod večer se je Vršič na obče začudenje razklepetal brezbrežno.

Karcer, to je pripor. Za kazen kakopa. Profesorji prihajajo in odhajajo, vsak si ogleda nevarnega ujetnika. Izprašujejo in ne izprašujejo: odgovarjati ni treba. Boje se; ne silijo vate. Okna so premrežena, vrata zaklenjena, hodnik z dolgimi koraki meri sluga. Uradno kapo ima na glavi, v roki ključ. Dijaki ne smejo blizu. Ko bje ura, ti vrnejo, kar so ti odvzeli, nož, uro, legitimacijo, in te pospremijo po stopnicah na svobodo. Pod razredom je klet. To klet so temeljito preiskali, preden so ga, Vršiča, priprli. Našli so zgolj premog. Sluga je bil oštet zavoljo žage, ki je ležala pod premogom močno zrjavela...

»In pod zemljo?« je bila radovedna Marija.

Vršič hoče vedeti, ali straže stoje.

Ko mu zatrdé —:

»Pod zemljo so žice.«

Marija nas pomenljivo pogleda, kot češ, ali ste čuli?

»In kdaj pojedete?«

»O mlaju.«

»Brez vodnika?«

»Kompas imamo seboj.«

»Naj grem z vami!«

Vršič se »težavno« nasmehne.

»Poizkusil jih bom pregovoriti... Na žensko namreč nismo pripravljeni.«

»Trebalo ti je ponujati se!« sem Marijo ošteval po zborovanju.

Marija me je pogledala —: »Otrok!« in je izginila za Vrščem skozi luknjo.

5.

Pod to poglavje spadata še dva dogodka, dasi na videz nimata zveze z njim.

Fefa je moj razvoj opazovala z nezaupanjem. Edina ona je sumila krivo pot. Prišel sem ji »z izraelskim ljudstvom«, ki da si je pod goro Sinai tudi postavilo šatore. Toliko da me ni udarila. Staršev pa o svojih zlih slutnjah ni obveščala.

»Tako surov je postal,« je bilo vse, kar je potožila mami.

Vobče naša hiša ni trpela hišnih čuvajev. Bilo je vse tako čisto in točno v nji, da bi se bila bodisi na fleh, bodisi na linoleju ali preprogi poznala prva pasja taca. Oče, psom vaje, je dvakrat poizkusil premakniti zid mamine trme. Pazi je poromal s prvim viničarjem v gorico, Lorda je moral velikodušni darovatelj zopet odnesti.

Kot nekak kompromis med psom in ničem je Fefa redila — mačko. Skrivoma. Priredla se je bila k skledi, kdo zna odkod, kdo zna čigava. In ostala je. Kosilo in večerjo sta delili s Fefo. Nemara je mama tu in tam zaslutila žival v bližini; Fefa jo je tajila vzlic svoji naravnosti vzorni odkritosrčnosti. Popravila pa se je takoj in je našo klet imenovala »mišji semenj«. Ne dve — tri so ji švignile mimo noge davi. »Pravcati mišji semenj je tam dol! Naj sami pogledajo!«

Tedaj mačka je ostala, in ko jo je naša mama prvič videla, je bila o koristnosti teh živali že tako poučena, da je ni več podila stran.

Po večerih se je mačka grela na ognjišču. Ob poslednjih ostankih večerje. Fefa je pripihovala iskrice v pepelu med snaženjem čevljev, in če je našla le še eno, si je zanjo opepelila ruto in laše.

Z mačko sta se pogovarjali o najenostavnejših vprašanih življenja. Ali je toplo, ali mraz, kaj miši počno, ali mleko tekne in kdaj pojedemo spat.

Mačka je predla, Fefa je spala. Fefa je predla, mačka je spala. Ob pol enajstih so bili čevlji očejeni. Vsa trda je Fefa upihnila svečljko in je tipala po kljuki.

O polnoči je mačko na ognjišču zazeblo in pšicnila je skozi priprta vrata Fefi na posteljo. Dan za dnem, noč za nočjo.

Že fuksije sem ji bil davi prijel pretrdo. »Roke ima ta fant, za hlapca bo šel,« me je grdila, dasi sem bil vse prej kot koščen. Mačke pa ne, da bi se bil dotaknil!

Nekdo me je bil poučil — menda sam oče —, da se mačka med padcem v zraku preobrne in prileti na noge — višina kakršnakoli, stavim glavo, vsak človek to ve.

Poizkusimo, dejem. Postavim Rafaelčka na dvorišče pod strešno okno in mu velim, naj gleda, kako bo mačka priletela. Sam popadem žival in jo nesem pod streho. Ko jo pomolim skozi odprtino, ki so skozi njo ob svečanih prilikah visele zastave — ena, dva, tri! — in izpustim, se sproži spodaj glas tako sviščeč in bolesten, da je prodiralo ušesa. Planem na vrč, planem za mačko, ki se vlačí po trati, nenaravno dolga, in jo prepodim na sosedov vrč. Skozi smreke se je še vil glas, potem se je izgubil tudi on in prepadena sva se spogledala z Rafaelčkom.

Fefa je tri dni neutrudno iskala mačko. Čakala jo je z latvico mleka, klicala jo je skozi okno, pod posteljo je pogledala trikrat. Naposled je trdila, da je slišala »glas« in se ji je močno zdelo, da je mačkin. Pri tem me je pogledala z očmi, ki niso bile njene. Obsodile so me te oči! Okrivile in obsodile brez zaslišanja.

Tudi mama se je morala uveriti o moji stalno napredujoči brezsrčnosti. Kje jo le jemlje, to surovost?

Za božič je darila najrajša izdelala sama. Spominjam se, da smo neki božični večer ugledali pod drevescem gledališče, do najneznatnejše podrobnosti izdelan oder — delo njenih rok. Lepila, rezljala, slikala, oblačila je figure ves advent, zapirala se je v spalnico pozno v noč. Da bi ne slutili ničesar, smo tik pred prazniki kar vsak popoldan šli na izprehod. Dospevše domov, vse premražene, nas je sprejela vzhičena, pretrgana v delu, vse roke polne posla. Odpela nam je kožuščke in na prstih ji je lepel lim. Tudi srebrn ostružek ji je blestel v laseh...

Po praznikih smo sedeli pred tem odrom z očmi in ušesi pri vsakem gibu figure, pri sleherni besedi, ki jo je za ozadjem govorila ona. Ko se je dvignil zastor, je zadišalo po svežih barvah. V sobi je bila tema, na žarko osvetljenem podu so se kretali ljudje, zapleteni v dogodek že pri vstopu v igro. »Dogodek« je bilo poglavitno, milje nič. Značaji pa so se zrcalili iz tega dogodka mimogrede, nevsiljivo. Ne poznam jih, teh tekstov, a mnogo zdravega odrskega duha je v njih, vroče dramatične sape.

Postavimo, če se »leni Mihec« v prvem prizoru preteguje in zdeha in tistim »u-a« noče biti konca, je to le priprava za tem živahnejše

dogajanje potem. Gledalec se pripravi in kraljev sel, ki stopi na oder z važno novico, najde do skrajnosti napete živce.

Fefi na ljubo se je uprizorila tudi sv. Genovefa. Mučenica je bila posneta po podobici, ki jo je Fefa vzela iz molitvenika. Pohočni grof se je kretal kot vitez Ravbar na ovitku po njem naslovljene knjižice. Tako je bilo vse pristno in Fefa se je potopila v zgodbo z vsemi čutili.

Ta zgodba je bila nam otrokom »premehka«. Nihče se ni pretepал. Videli je nismo mnogokrat. Repriza na Fefin god ni uspela in igra je za vedno izginila iz repertoira.

A bil je drug božič. Otroci mame nismo pustili do sape in tako ji je bil čas le pičlo odmerjen. Kupila je tedaj, kar je nakupiti mogla z omejeno vsotico; robatosti tvorniškega izdelka je ročno popravila s spretno roko.

Stali smo okoli darov — razočarani. Manica si je bila želela punčko z vozičkom, a je bila le punčka v zibelki. Rafaelček si je naročil stotnijo vojakov s stotnikom na konju, a je bila le deseterica zelenih pešcev.

Oba, Rafaelček in Manica, sta segla po darovih. Toliko da sta jih vzela v roke, jima je sreča pozlatila lica. Umeknila sta se vsak v svoj kot, Manica je s punčko na roki zadremala, Rafaelček je še v sanjah vežbal mlade junake.

»Teh robcev ne maram!«

Bila je koristna reč, žepni robci.

Mama jih je položila drugače, da bi popolnoma prišli do veljave — vvezeni začetnici mojega imena. Delo njene igle.

»Robcev imam dovolj, kaj bom ž njimi!«

Še enkrat jih je preložila, da bi se videl frud. Ali nimaš oči, fant! I B, tvoji črki! Lej, kako sta drobni, tenki kot nit! Dahnjeni sta na platno!

Okrenil sem se, da ne vidim zadrege, ki se ji ni mogla ubraniti. Sedela je tam, obupno prekrižanih rok na krilu, z globoko senco na grudih. Kot pokošen cvet!

Še oče, moj strogi oče, je nemo prebiral jubilejno izdajo Prešernovih poezij, v usnje vezano, ki mu jo je položila pod drevo ona. Ni se mogel ogreti za krasni dar. Bil je skažen večer.

6.

Vršičeva setev je naglo zorela. Pri Bežanovih se je Lukič izselil in vzeli so na stanovanje in hrano dijaka, koroška Nemca. Vršič je nenehoma tičal pri njiju.

»Ali je pri nas, ali je pri vas?« sta se prepirali Bežanka in Kroparica, bila ju je zgolj šala. Samo da roditelji redno plačujejo, sta bili sporazumljeni, briga naju, s čim se ukvarjajo.

Marija je hodila mimo Bežanove vile po prstih. Zardela je, če jo je kdo srečal na tisti poti.

»Pripravljajo. V nedeljo pojdejo. Prej pa še izkopljejo pištole.«

»Ali so jih zagrebli?«

»Tam — tri smreke, dva koraka proti plotu: kamen je položen na mesto, kjer leže. Na oknu bo luč: znamenje za odhod.«

»Ali jih pojde več?«

»N-ne vem.«

Marija se je stresla po vsem telesu. Vračala sva se iz šole, toplo oblečena. Mariji je mraz užigal lica.

Pred Kroparjevimi vrtnimi vratmi se ustaviva.

»Torej, kdaj?«

»V noči od sobote na nedeljo.«

Stisnila mi je roko — nikoli si nisva podajala rok — in vedel sem, da pojde tudi ona. Torej pojde!

Priželel sem ji srečo, in vendar sem jo zavidal. Ali sem se bal zanjo? Če bi bila v meni le iskrica junaštva, sem si priznal, bi se bil ponudil tudi jaz. A zdaj je prekasno. Zamudil njo, zamudil Ameriko, zamudil življenje!

Po večerji je oče pripovedoval mami, tako da smo slišali vsi: »Je pa to skrajno drzen fant. Preiskava ni dognala ničesar. Profesor, ki je preiskoval, je po dveurnem brezuspešnem trudu odložil pero. Prisodili so mu karcer zavoljo upornosti, vedo pa toliko kot prej.«

»Ali je tisti bledun?«

»Kaj vem, kakšen je. Zdrave krvi ne more biti. Fant je svojo kazen odsedel, preiskava pa se nadaljuje. Prav imajo. Ravnatelj gimnazije je bil tolikanj pameten, da se je obrnil še na naš zavod, naj poizkusimo srečo še med svojimi fanti. Organizacija, ali kar imajo, sega namreč tudi na učiteljišče. Upam, da nesrečnikov ni mnogo. Čujem, da so jim že na sledu.«

»Telovadno društvo?«

Oče se je zavzel.

»Anarhisti!!« In jel je v gromkih besedah (vsak stavek je podkreпил s pestjo ob mizo) nedolžni mami pojasnjevati postanek in pomen tajne organizacije, ki ima svoja nevarna gnezda tudi tu (Kropar!) in tam (Bežan!). Govoril je nemški, mama je kar strmela. Umel sem jedva vsako tretjo besedo.

V soboto popoldne me je mama poslala po žemlje. Hitel sem, da se pred mrakom še vrnem. Strah, močno primešan z radovednostjo, je spešil moje korake.

Ko sem stopil mimo Bežanovega okna, se mi je zdelo, da so se zganile smreke. Marija je švignila mimo smrek.

Pritisnem na kljuko, ustavim se pred Bežanovo verando — Marija, tudi jaz pojdem! A Marije nikjer. Smreke se ne ganejo. Vežna vrata so priprta. Vstopim prvič v življenju v to vilo; čemu, ni moč povedati. Komaj imam vrata za hrbtom, se pojavi v nasprotnih durih Bežanka z razdrto frizuro, predpasnik ji leze s pasu, leva noga neobuta.

»Gospod doktor, gospod doktor...«

Ne spozna me, vidim, in bi se najrajši umaknil.

A že priteče iz kleti služkinja. Sekiro ima v roki, a ne ve, kaj bi ž njo.

»Do... do...«, laja Bežanka in jezik se ji zapleta čez dalje bolj. Božjast! mi šine skozi možgane, a ne morem verjeti.

Takrat prisopiha Bežan po stopnicah, »v petih minutah bo tu,« in obrne Bežanko proti sobi. A Bežanka ne mara v sobo. »Lezi, saj nisi nič kriva!« in potisne jo siloma skozi vrata.

Ko sem došel domov, sem tiho sedel h kavi. Zemlje se nisem dotaknil. A novica se je kot blisk razletela po vasi: Bežanov dijak se je ustrelil! Kateri? Koroški Nemec! A bila sta dva... Poznal ga je malokdo.

In zopet smo po večerji iz očetovih ust zvedeli vse ostalo.

Ravnatelj je poslal slugo k Bežanovim. Po dijaka. Učiteljišče je dalo podatke. Preiskava ni bila brezuspešna. Ko sta dijaka slugo od daleč uzrla, jo je eden pobrisal domov, najbrž na Koroško, peš seveda, drugi pa je zlezel pod streho in si pognal kroglo skozi senca. Živel je še petnajst minut. Ko je prišel zdravnik, je bil že mrtev. Katehet s poslednjim oljem se je moral vrniti.

»Sluga je znana surovina,« se je hudila mama. Dvanajst let narednik! Lej otroke, kakšni so! Pretepa jih z jermenom.«

»Dijaka sta vedela, da sta izdana, ko sta slugo uzrla, in sta šla vsak svojo pot. Eden domov; bil je pametnejši. Drugi na oni svet.«

Vršiča so izključili še isti teden. Izginil je neznano kam.

Pogreb je bil skromen. Pokojnikov razred, dva profesorja, Bežan in starši. Katehet je govoril zelo kratko, Marija ni potočila niti solze. Po pogrebu je rekla mama: »Otrokom treba povedati, da ne gre na življenje in smrt, če so kaj zagrešili.« In objela nas je vse tri. Oče je molčal.

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

Tretje poglavje.

1.

Ne popisoval bi svojega prvega dneva v šoli, da ni odločilen za moj nadaljnji razvoj, da niso že v njem spočete vse fiste muke, vsi čudni boji, ki so jim bile priče šolske klopi tik do vstopa v srednjo šolo.

Najbrž sva se bila zakesnila. Mama me je bila predolgo oblačila, umivala, česala, križala... Ko se vrata odpro, so bile že vse klopi zasedene. Z radovednim smehom seže učitelj očetu v roko, levico mi položi na ramo.

»Ali ne bo jokal?« je bilo njegovo prvo vprašanje.

Z očmi sta se domenila, da me učitelj obrne proti katedru, oče pa medtem za mojim hrbtom izgine skozi vrata. Ko sem se ozrl, očeta ni bilo več.

Učitelj me rahlo prime za roko in me posadi v zadnjo klop, kjer se je zdajci pokazal še prazen prostor. Uslužno mi obesi plašč na klin in mi navdušeno prikima. Neznansko ga je moralo veseliti, da sem postal njegov učenec. Da ni bilo še sedem in dvajset drugih v razredu, sédel bi bil k meni v klop in po dragi volji bi se bila porazgovorila.

Z očetom sta se poznala, to je bilo! Tovariša sta bila na zavodu.

Vseh sedem in dvajset prijateljev je strmelo vame, ugibali so o privilegijah, ki jih uživam. Med prvim odmorom so v prvi klopi steknili glave in so dognali, kdo da sem. Znanec iz Strme ulice, njegov oče je pri nas pobiral kosti, me je poznal. Poznal sem tudi jaz njega, a razlika v stanu ni pripuščala, da bi se bila seznanila bliže.

Pred voz je bil vprežen pes, za vozom je krevsal stari, Mirko je priganjal psa. Tako so pridrdrali vsako soboto pod večer na naš vrt. Oblezla sta bila poprej vse vile. Od nas sta jo krenila naravnost proti domu.

Zgodilo se je, da je oče natočil kozarec vina in ga je postavil na vrtno mizo. Brez besede. Stari je razumel in je nagnil kozarec za vrat — takisto brez besede. Za šalo je oče natočil še drugi ko-

zarec in ga je postavil na isto mesto. Brez besede. Stari je moral imeti oči na filniku. Zakaj toliko da je oče odmaknil roko, je stopil k mizi in je zvrnil vino v grlo. Brez besede.

Mali Mirko je med vsem tem časom držal psa za »uzdo« in je s svojimi sivimi, kot nebes svetlimi očmi meril kedaj svojega, kedaj mojega očeta, kedaj psa, kedaj mene. Osobito midva sva se spoprijela s pogledi. Bila je nekaka napetost med nama: brez sovraštva, povzročena zgolj po želji, spoznati drug drugega do dna.

Zdaj se je s prijetnim nasmehom približal iz prve klopi in me je seznanil s tovariši svoje rezidence. Oblečen je bil skromno, a dostojno. Tudi bos ni bil. Rekel bi, da so bili čevlji še najlepše, kar je imel na sebi. Suknja je bila obrnjena in prekrojena, hlače namerjene štirinajstletnemu fantu. Poznalo se mu je, da se tega ne zaveda.

Tudi jaz sem ga bil vesel v trenutku, ko ga ni bilo med sedem in dvajsetimi vrstniki obraza, ki bi se ga bil upal nagovoriti.

Še isti dan mi je obljubil, da se v njegovi kočiji popeljem čez Dravo.

Poleg mene je sedel slabič krmežljivih oči, vodenega pogleda in malodane prozornih rok. Sključen se je slačil, sključen oblačil, pred šolskim poslopjem ga je stalno pričakovala ženska, ki mu je segla pod pazduho in ga je spremila domov.

Ta mož je prvi začutil, kako sem v tej družbi sam. Ker je bil sam tudi on, se me je oklenil z brezprimerno zvestobo. Trebalo mu je v globoki torbi poiskati kamenček, sklobuštrani motvoz s privezано gobo rešiti vozlov in zank, zabrisane domače naloge poživiti s svežo kamenčkovo konico.

Tooliko da me ni že po prvih treh dneh objela njegova spremljevalka pred šolo. Stisnila mi je pomarančo v roko in je silila vame z vprašanji, poizvedovanji po svojem ubogem Bogdanu. Preplavljala me je s pridnostjo, sposobnostjo, z nenavadnimi darovi duha in volje, ki se pojavljajo pri njem že v tako rani mladosti.

Obupno sem se razgledoval po primernejšem drugu. Mirko mi je sedel predaleč. Onstran »zare«, prehodom med klopnima vrstama, je sedel železničar Milan. Koj prvo uro je bil pohvaljen. Če bi bila za njim počila pištola, mislim, da bi se ne bil ozrl, tako nepremično je strmel v učitelja, tako nepremično je strmel v desko, ponavljajoč vsako besedo z ustnami. Bil pa je tudi prvi, ki se je »odrezaval«.

»Sedi! Milan nam bo to povedal...«

A Milan je že stal, z rdečimi kapljicami na čelu, in nas je kar tako sekal...

Učitelj ga je bil od srca vesel, tovariši so se mu čudili. Če mu je izpodletelo, je ves zardel in učitelj mu je pomagal. Izpodletelo pa

mu je tudi tako, da je bilo odgovorov sploh konec. Z obupanimi očmi je visel na učiteljevem obrazu, brezpomočno se je oziral po nas . . .

Približal sem se mu previdno, da ga ne odbijem že prvi trenutek. Pomagal ni rad. Rajši je opazoval, kako drugi delajo . . .

Mene je vprašal, ali delam domače naloge sam. »Kajpak sam!« — česar pa ni verjel. Nasmejal se je z levim licem, oči se niso nasmejale.

Naj narišemo krog do jutri, nam je velel učitelj. Kakor kdo more. Krog pa mora biti narejen s prosto roko, brez pripomočka.

Ko smo si drugega dne pred poukom kazali tablice, je Mirko priznal, da takega kroga še ni videl, kot je moj.

Učitelj mu je pritrdil. Milan je po pouku zahteval mojo tablico, položil si jo je na klop in je dolgo gledal vanjo.

»Že vemo!« mi je zakrilil od daleč, ko nas je učitelj izpustil na ulico, »že vemo!« in jo je naglo odkuril proti kolodvoru.

Na oglu me je ustavil Mirko.

»Trdi, da ti oče dela naloge. Kaj-ne, da ni res?«

Sporazumela sva se, da sem krog naredil sam, čisto sam, kaj brigajo očeta moje naloge, če si Milan izposoja svojo učenost pri železničarjih, naj si jô!

In znova me je povabil na kočijo.

2.

Pot k Mirkovim je držala po zelo strmih stopnicah, vrátilomno vijočih se vkreber. V polmraku nisva razločila ničesar. Globoke sence na levi, globoke sence na desni. Mostovži so se kar trli, neblago je dišalo od vsepovsod. Ko dospeva v tretje nadstropje — bilo pa je že pod streho — pritisne Mirko na gumb, na kar se odpro nekaka vrata. Skozi dvoje prepok je iz druge sobe zasijala svetloba.

V tej drugi sobi je na postelji pri oknu sedela Mirkova mati.

Mirko požene klobuk v kot, vrže torbo na polico in se zakadi ženi v naročje. Pošteno ga je oštela, zakaj imela je pletenje v rokah.

»To je moj sošolec,« je rekel mimogrede. Žena se ni ozrla name.

»Kaj bi?«

Mirko se je namrščil.

»Ali je Baron doma?«

»Ni ga. Vendar ne bo nič!«

»Zakaj ne,« je sunil ramo v zrak Mirko in se je sredi sobe okrenil izzivajoč.

»Počakajta, da se vrne oče.«

Odkar je Mirko hodil v šolo, je oče vozaril sam. Nerad je pogrešal sina. A s šolo se mu je ta posel zdel nezdržljiv. Vsaj sprva. Kmalu pa smo zopet videli Mirka spremljati očeta, Barona in voz in neprokosen smrad po gnilih kosteh je bil za njimi...

V stanovanju ni dišalo po očetovem rokodelstvu. Tri postelje so stale v svetlobi, revne, a snažne. Umazana ura je tiktakala nad vrati. Ogoljeni stenski ogli so bili prepeti s preprogami nedoločljivih barv.

»Daj knjigo s police!«

Mirko se je vzel na stol in je materi prinesel knjigo.

»Daj, da pogledam, kam je šel danes.«

Prelistala je pol zvezka, umazani papir ji je lepil na prstih.

»Moral bi biti že nazaj. Šestnajst hiš ima obresti, ni vredno.«

Že sva bila pri vratih.

»Položi knjigo nazaj.«

Stopil sem v mračno vežo, Mirko je bil takoj za menoj.

»Hroma je, ali si opazil?« In pripovedoval je, kako ji strežejo, da se ne upa vstati, če je sama v sobi, kako ga čaka, ko pride iz šole, da ji poišče bergle. »Samo kuha, iz sobe ni bila že tri leta.«

Na dvorišču so Mirkovi imeli hlev in kolnico. Kakor izvoščki. A kolnica in hlev sta bila prazna.

»Gotovo se vrne po ovinkih,« je ugibal Mirko, »ta mesec še ni plačal dače, policaj bi ga zasačil.« Poleg hleva je bilo skladišče za kosti; tudi če bi ga ne bil zapazil, bi vedel, da je tam...

Mirka ni motilo ne skladišče ne kanal, ki se je tik pod dvoriščem izlival, katarakt za kataraktom, v Dravo. Splezal je na plot in se je razgledal na vse strani. A že je zaropotalo po Strmi ulici. Dvakrat šestnajst stopnic drži z nabrežja na trg: po tej strmi poti je s psom in vozičkom hitel proti domu Mirkov oče. Pes je bil ves spehan, mož nič manj. Zavila sta na dvorišče in naglo je izginil voz s priprego pod zaklon.

»Ful!« si je starec snel klobuk z glave in se je jel brisati. »In še sam. Ne vem, kako dolgo bom... Kam pa ti? Ali ven? Ne boš! Kolo se je polomilo.«

»Pa z Baronom.«

»Če se mu ljubi? Žival se je natovorila.«

Komaj je Mirko imenoval Barona, je pes že potaknil glavo iz kolibe in je krepko mahal z repom.

Starec je hotel še nekaj reči, a smo bili že na ulici. Baron, svoboden, pred nami, Mirko hlastnih korakov za njim.

»On že ve, kam,« se je smejal Mirko in jadrno sva stopala za psom.

»Zavoljo šole pa si kar nič ne beli glave. Ta ima to, oni ono muho; so med njimi, ki jim ščurki lazijo po možganih. Vesel sem, da

jih ne vidim. Učitelj bi ne bil za ves svet. Ali pismonoša, ali izvošček. Najrajši izvošček. Imaš konja, imaš voz in voziš se s svojim gostom — samemu ti je dolgčas — po ravnih cestah, mimo krčm in cerkev, mimo ljudi, gozdov, pašnikov, rek in mostov: vse za teboj, ti pa naprej, naprej, dokler te je volja! Konj pozna tebe, ti si drag njemu, in če gost vrhu predpisane voznine navrže še napitnino, si gospod, si kralj, in najsi spiš v hlevu in si s slamo čediš škornje. Seno je ceneno, le usnje je drago. Najdražji pa je konj. Kapitala treba, tega pa nimam.»

Čebljal je neumorno, krepka sapa je vlekla proti nama in je zapirala usta.

»Ali poznaš to poslopje?«

»Vojašnica je.«

»Ampak katera?«

Ne, tega nisem vedel. Ne da bi nama bil kdo branil, sva stopila na dvorišče. Z dvorišča na še večji prostor. Novinci so se učili jahati.

»Tu gledam konje dan za dnem. Stoži se mi po njih, če deži in ne morem k njim. V dežju ne jezdijo.« Sedel je tiho na klop in je poslušal povelja, topot kopit v žaganju, prhanje konj.

»Poznajo me, zato me ne spode. Edini stražmojster je včasih nataknjen, kadar mu ne jezdijo prav. Kadar grmi njegov grom in njegova jeza freska, ne strme le novinci, tudi konji se plašijo. A to je malokdaj. Običajno ob sobotah. Pride namreč častnik in si ogleda konje in jahače, hlev in kovačnico, mrvo in oves in sol — vse do pike. Z orokavičnim prstom pobrska po hlevnem podu: če se je rokavica umazala, udari stražmojstra za uho. Stražmojster udriha s stremenom po vojaki, kadar častnik odide. Ko odide stražmojster, pa vojaki poiščejo biče in pikapoka po revežih konjih! — Toda iti moram. Poskakali so raz konje.«

Planil je v hlev in videl sem, kako se je z ogromnim šopom slame lotil konja. Drgal ga je ravno četrť ure. Nato mu je očedil kopita najprej z železnim kavljem, potem s ščetko. Za nekaj hipov mi je izginil izpred oči. A že se je pojavil s sedlom, pasom, uzdjem in garnituro krtač. Snaženje je trajalo zopet četrť ure. Najdelj se je zamudil pri kovinastih pločah. Bleščati so se morale kot solnce. Vojak je vse pregledal in izginila sta v hlev.

Ko se je pojavil zopet, je tiščal hleb kruha pod pazduho.

»Lej, in zdaj se vrneva,« me je pozdravil z ognjenimi očmi, koraki so mu bili še hlastnejši kot prej.

Za vojašnico smo se ustavili. Odrezal je velik kos kruha, pol sebi, pol Baronu, in stopili smo na obrežje. Mrcvaril je svoj delež, da je bilo kaj. Tudi Baron je bil zaostal...

»Ostanek nešem domov. Podrobimo ga v kavo.«

Most, Drava, kanal...

»Še enkrat rečem: Zavoljo šole si ne izprašuj vesti. Jo bomo že pretolkli. Teh nekaj let... Če ti bo dolgčas, pa pridi k meni. Ali boš?«

»Bom,« sem obljubil in razstala sva se — kot dva prava prijatelja.

3.

V tretjem razredu, med veroukom, dvigne železničar Milan roko.

Imeli smo kateheta, ki ga je poznal vsak otrok v mestu. Temu je neopazno potisnil žogo v žep, onemu je spustil rožič na tlak, da se je sklonil in ga je na mestu pohrustal, srečni najditelj! A mi ga nismo ljubili. Se pravi: razdril nas je na dva tabora. Kdor je hotel za njim, se je moral spoprijazniti z njegovimi tremi obrazi. Če si ga srečal, si ga s pozdravom tako presenetil, da se je nasmejal na vsa usta in je še dolgo gledal za teboj, proseč te oprostitve spričo tolike zamišljenosti. In vendar si imel vtis, da te je ugledal že na vogalu, kot si ti ugledal njega... Če te je mučil z vprašanjem in nisi vedel odgovoriti, so oči zrle strogo, na bradi pa je igral neusmiljen usmev. »Poklic je v njem,« so razsodili njegovi prvi pripadniki, »odgovoren je za naše duše...« Njegov tretji obraz sem videl le jaz: »Privilegiranelec, kaj si pred božjo pravico več od vseh drugih!« je govoril ta obraz, »ali si v stanu milosti božje?«

To je bilo kardinalno vprašanje, stavljeno vsak teden najmanj enkrat. Ne z besedo — s pogledom, s prstom je potrkala slutnja na vest...

Mirko se takih vprašanj sploh lotil ni. Med odmorom je rezal svoj komis vsakomur, ki ga je hotel imeti, tudi sam je pogumno otepala vojaško peko. Čeblljal je o štrucah, ki se dobe ob sobotah pri tej in tej babi, še gorke da so in vrhnje se cedi z njih. Železničar mu je bil prinesel par izcefranih čevljev; Mirko jih je razkazoval vsemu razredu in je bil tolikanj srečen, da je darovalcu na čast narisal na tablo — božje oko z dolgim, predolgim jezikom.

Slani se je potemnilo lice. Slana je bil Jareninčan; zavijal je vse a-je na au in u-je je mehčal v ü-je! Njegov Bog Oče, Bog Sin, Bog svetli Duh je neizprosno ščegetal mišice na smeh. Njegov obraz pa je bil nadvse sladak. Od obličja do obličja sta se gledala s katehetom, ta svest si popolne zmage, oni topeč se od koprnjenja... Slano smo sovražili vsi: pobožnjaki in brezbožniki enako. Uprla se nam je bila njegova sladkoba, ob njegovem pohlepu po »svetniški gloriiji« smo se stresali.

Vendar ga Mirko edini ni naravnost sovražil. Risal mu je svetniške sijaje na tablico, nalepljal svetega Duha, plahega goloba, na

hrbet in je povelil Slanov »vnebohod« z besedami svetopisemskega preroka.

Nepriistranski Milan tedaj dvigne roko. Prejšnja ura verouka je bila izpadla, ker smo imeli spoved.

»Brodar se je med spovedjo v cerkvi smejal.«

Kot da je treščilo v razred, je vsem zastala sapa. Malokdo je prvi trenutek umel, kaj besede pomenijo. V cerkvi... med spovedjo... če grešnik ni pri priči izključen iz šole, pa je vsaj med pogubljenimi na dan poslednje sodbe, je bila prva misel, ki je prešinila glave. Posvetna kazen mu bo odpuščena, kakor poznamo kateheta. Kaj bo v večnosti?

Slana je pokrtil obraz z rokami in se je nagnil na klop. Črno mu je postalo pred očmi.

Katehet je nataknil svoj drugi obraz: oči so zazrle strogo, na bradi je zaigral neusmiljen usmev.

»Milan, ali je res?«

»Tako je, kot sem rekel.«

Izpraznili smo prve klopi, da napravimo prostor sodišču. Bila pa so katehetova sodišča strogo nepriistranska. Določil je sodnika: Mejač naj bo! Poklical je pet porotnikov in jih je posadil v prve klopi, dočim je sodnik zasedel katedro. Še tožnika in zagovornika! Radi nepriistranosti in ker je naposled vsak človek grešnik, bodi zagovornik vnebovpijočega vedenja — Slana, tožnik pred vsem razredom pa — Mirko!

Slana in Mirko sta morala stati med katedro in porotniki. Katehet sam je sédel v zadnjo klop, na moj sedež.

»Začnite! Sodite po vesti in poštenju!« In kot da se ne briga za razpravo, je vzel brevir iz žepa in se je potopil vanj.

Mejač je preiskoval na dolgo in široko. Kdaj sem kritičnega dne prišel v cerkev, kje sem stal, kako dolgo sem čakal, da pridem na vrsto, kaj sem držal v roki, kam sem gledal itd. Slani za menoj je slišno tolklo srce, Mirku so plamenele oči. Osramočen jih je povešal.

»Slana, zagovarjaj ga!« je prigovarjal katehet prilično. Zvenelo je kot: Ljubimo svoje sovražnike! Nad devet in devetdeset pravičniki ni v nebesih toliko veselja kot nad enim spreobrnjenim grešnikom!

Slana bi me bil rad branil, a ni mogel. Jezik se mu je zatikal, brez-pomočno si je drgal čelo.

Mirko je osorno poudaril moj prestop in predlagal kazen. Srednjo kazen, ne preostro, ne premilo.

Mejaču se je jel zapletati položaj. Ugovarjale so namreč priče, verodostojne nad vsak dvom, da sem bil ves čas enako resen in da se nisem ne prej ne poznej zaničljivo izrazil o zakramentu, kar bi bil nedvomno storil, če bi se mu od srca in resnično — smejal.

Moja stranka ni bila večja od nasprotne, a sestavljena je bila na srečo iz samih zanesljivih ljudi, dočim so zoper mene pričevali negodniki, zavidniki, zanešenci, tožljivci in prepirači...

Katehet je moral posredovati. Nepoučen, kot je bil, si je dal poročati o dosedanjem poteku razprave in je Mejaču pomagal iz zagate.

Tu vstane Milan drugič.

»Brodar je danes med odmorom podaril Mejaču zemljo, zato da bi molčal. Mejač sam je podkupljena priča. Ne more soditi, če je zapleten, tiči v stvari sam do ušes.«

Tedaj se je zgodilo nekaj nenavadnega. Mirko, državni pravdnik, vzrase do stropa. Za dlako je manjši od kateheta samega. Oči mu krešejo iskre.

»Lažnik!« zagrmí po razredu, Mirkova roka kaže na Milana. Kakor angel s potegnjenim mečem na sliki: Izgon iz raja...

Katehet prekine razpravo in vsi zopet sedemo na svoja mesta.

»Mislim sem, da boste stvar izravnali sami med seboj... in da jo jaz lahko izbrišem. Kaj naj zdaj? Ali naj verjamem pričam, ali naj se držim tožnika?«

Najnesrečnejši so bili porotniki. Še do besede niso prišli, kamoli da bi odločili o moji usodi. Ob pričakovano veselje, poparjeni so sedeli v vrsti in so upali, da se znabiti vendar še izcimi pravda iz teh prerekov...

»Kako misliš, Milan?«

Milan ne pomišlja dolgo.

»Naj mu bo odpuščeno. Čul jih je itak dovolj. Vendar naj bo sojen šele tedaj, ko vrne »Sveti raj« s podobami, ki bi ga tudi drugi že radi imeli. N. pr. jaz.« In Milan je sédel.

»Pa 'Sveti raj' je moj; posodil sem mu ga jaz,« se začudi katehet.

»Naj ga ima, dokler ga imeti želi.«

»Že dobro,« pripomni Milan, oči uprte naravnost. »Naj ga le vrne!«

»Pa ga vrni kmalu, Brodar, da bo zadovoljen tudi Milan, ki ti velikodušno odpušča nespodobnost v cerkvi.«

»Kaj je s knjigo?« me vpraša po pouku v veži Mirko.

»Izgubil sem jo,« mu priznam in tiho izginem domov.

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

4.

Knjiga »Sveti raj s podobami« ni bila tolikanj dragocena kakor redka. Vsaj tako je trdil katehet. Posodil jo je za pohvalo in priznanje kedaj temu, kedaj onemu na teden dni. Če se je zgodilo, da ni znal, kdor je knjigo slučajno imel, je morala dragocenost nazaj. Dobil jo je tisti, ki je ignorantu popravil pogoške. »Knjigo bi bil moral takoj odkloniti,« je post festum godel Mirko. A kaj, ko sem jo sprejel »pobožno« kakor vsi drugi in sem jo »pobožno« nesel domov! Tri dni se nisem brigal zanjo. Ko sem jo šel iskat, je ni bilo več.

Če sem se razgledal po razredu, sem videl: Slana niti ne sluti, kaj se je zgodilo. O Milanu bi tega ne bil mogel trditi. Vendar sem se ofresal suma, dokler se je dalo, da o moji nezgodi ve. Ali je knjigo znabiti celo našel, pobral, spravil...?

»Precej jo bomo imeli,« me je neustrašeno tolažil Mirko. Površen, kakor je bil, ni videl, da tiči bolečina globlje...

Obredla sva vse knjigarne in antikvariate v mestu. Knjig na izbero. Take — nobene. Nemara je bila res redka knjiga...

Mirko se je domislil Štebana, prodajalca kmetiških pratik, romarskih pesmi in Kolomonovih žegn timer; bajtaril je ob Dravi sam. Na semanje dni ga ni bilo doma. Z vso svojo robo, v plahto povezano, je ciganil po deželi.

Prav tisti dan je na solncu sušil »špehe«, ki jih je bil za mal denar prevzel po neki pokojni župniški kuharici. Čepel je na pragu.

»Sveti raj s podobami, ali ga imate?«

»Sve to pismo...?«

Mirko mu zatrobi na uho, da odmeva breg. Dedcu prešine obraz svetloba.

»Kupim ga, kupim ga, samo če ga imata.« In vsula se je ploha besedi: kako čedne bakroreze da ima knjiga, dvanajst zavsem, kako lepo je pisana in kako nerad jo da, kdor jo ima.

»Koliko daste zanjo?«

»Tri goldinarje, če je nova...«

Potrla kreneva na trg. Mirko ni nehal bruhati načrtov.

»Poznam upokojenega davčnega upravitelja; eden njegovih znancev...«

Zamahnil sem z roko.

»Razve se in katehet še knjige ne sprejme.«

»Vsaj povedal bo, kje in kako ... in ali je sploh upanje ...«

»Poznata se in lahko se zgodi, da nanese beseda ...«

»Stopil bi predenj in bi mu priznal, da si knjigo izgubil. Prava reč! Kaj ti more?«

Sedla sva v mestnem vrtu na klop, na koleno se mu je pripel metulj ...

»Te knjige se drži precejšen kos moje osebne časti. Ne jezil bi se, če bi mi bili dokazali pohujšanje v cerkvi. Če so drugi pretirano resni, se jaz smejem. Ne morem za to. Nemara sem se res smejal; morebiti se tudi nisem. Kaj vem, kakšen mi je obraz ob izvestnih prilikah ... Osebe s tem nisem žalil nobene. Če se dvigajo zoper me, je to omejenost, škodoželjnost, zavist in rdeče sovraštvo. In stremenje po odličnem redu ... lizunstvo, hlimba, grdobija vseh grdobij. V zadoščenje so mi ti nagibi, ko jih prepoznam, in od srca jim privoščim uspeh. V primeri s to gonjo je moja pregreha še dobro delo. To ve katehet, polovica razreda se tega zaveda. S knjigo pa je stvar taka: ne kaj je v nji, je poglobitveno. »Sveti raj« je lahko zbirka ničvrednih razglednic. Poglobitveno je, da je njegov, katehetov, da ga je posodil meni in da mu ga jaz vrniti ne morem, ker sem ga izgubil. Osebnost mi je katehet tako malo važen, da izgubljam njegove knjige. Osebni uslugi njegovi se odzivam s pozornostjo ... Tu nekaj ni v redu ... Ne umeš?«

»Ne,« je odkimal Mirko. Gledal me je s široko razprtimi očmi, a umevanja ni bilo v njih.

»Tam on — tu jaz. Ali ni pravila, po katerem se moram vesti napram njemu tako, kakor se on vede napram meni. Pisanega pravila ...? Družba?«

»Mogoče ...«, je Mirko zastrlmel v pesek. Mravlja mu je lezla po bosi nogi. Nog se je držala nesnaga treh tednov.

»Denimo, da knjige ne najdeš. Za koliko je katehet na škodi? Za tri goldinarje, kakor je rekel Štebàn. Še vedno bolje, da se je izgubila knjiga, kakor če bi se bil izgubil kamenček ...«

»Kamenček?«

»Mo j kamenček ...«

»To je res. Vendar ne morem primerjati škode, ki je ni, s škodo, ki je že napravljena?«

»Toda ali je sploh mogoče, da se osebna čast, kakor praviš, drži mrtve stvari, minljivega predmeta ...?«

»More se ...«

Ne, Mirko me ni umel. Prvič v življenju sva imela vsak svoje misli. In te misli niso bile enake. Več. Tuje so si bile ...

Sam! sem začutil prvič v življenju. O Mirku ne duha ne sluha. Le njegove umazane noge so bingljale raz klop.

Nenadoma te noge poskočijo, Mirko fleskne v dlan, oči mu zažare.
 »Eno ti obljubljam: če ima knjigo Milan, jo dobim. Ali hočeš?«
 »Poizkusi... a bo zaman,« se vdam s pomilovalnim nasmehom
 in razstala sva se težkih src.

5.

Če se zamaje še prijateljstvo z Mirkom — nevzdržno zdrčim nizdol: tako sem razsodil o sebi sam. Takrat se je že močno majalo. Trgale so se vezi, ki sem o njih mislil, da bodo držale vse življenje.

Edini, ki je tiste dni odkrito sočustvoval z menoj, je bil Slana. Očital si je, da me je kot zagovornik premedlo branil.

Že četrť ure pred osmo me je čakal na hodniku.

»Tesno mi je bilo v prsih... zmeden sem bil... Dobro je, da se je tako končalo. Vest bi mi ne mirovala in kdo zna...«

Potolažil sem ga površno, razen tega sem mu priznal, da moje vedenje v cerkvi res ni bilo zgledno, iz česar sledi, da se je »proces« zame še ugodno iztekel. Tudi on, Slana, ima zasluge zame, ki sem mu zanje odkrito hvaležen. Ne vem, kako bi se mu... in kar je še besed, gladkih in praznih ter običajnih do ogabnosti.

Slana je vidno pomirjen odhitel pred menoj v razred.

Imel sem občutek, da mož dobro misli z menoj. Zdaj sem se domislil, da me je pravzaprav že vedno spoštoval. Ne glede na tisto sladkobo — nemara ima tudi njegov oče tako sladek obraz — mi je bil vseč takorekoč že od vsega pričetka.

Prvo potezo sem napravil še brez posebnega zaupanja. Poslal sem mu v klop besede evangelista Janeza: In v začetku je bila beseda..., tiskane v vseh jezikih sveta. Droben zvezek, poln prečudnih kljuk in kvak: Afrika, Indija, Honolulu... Bil jih je tako vesel, da je med veronaukom trikrat pozabil popraviti soseda, ki je bil prašan o izraelskem ljudstvu na poti skozi puščavo.

»Čul sem že o tej knjigi. Kaže nam, kako razširjena je katoliška vera po vsej zemlji.«

Pri tem me je gledal iz tako sinjih oči, da bi se mu bil najrajši kar zaupal...

Jedla je bolečina v meni, moral sem se izgovoriti! A še me je klical nazaj — spomin na Mirka. Skrivnost je to bila med nama, on sam je za mojo stisko vedel. Ali ne prelomim zvestobe, če natvezem svojo nesrečo še Slani?

Da, bila je nesreča! Neumnost je bila! Od hipa do hipa sem videl jasneje, da sem smešen, ne smešen — pomilovanja vreden! Kje sem se le nabral čudnega nazora o nekih obveznostih do kateheta, neodvisnih od dejstva, da je moj učitelj, da uči verouk, da je odgovoren za mojo dušo? Kaj sem le hotel, ko sem pri Mirku iskal pisanih pravil, norme

za družbo...? Smejal se mi bo katehet, kakor je strupen, in vrh tega mi bo dal še podobico... Napilim se katekizma, stvarjenje sveta in mašo, naj vidi, da tako umem svoje razmerje napram njemu! Na knjigo pa naj pozabi! Počemu mi jo sploh daje!

Ta trenutek je stopil katehet v razred.

»Slana, ali sem že govoril o štirih poslednjih rečeh?«

Natanko je vedel, da je celo poslednjo uro govoril o tem.

Slana, nevprašan, prične lekcijo na izust, kot da se je katehet po neprevidnosti dotaknil avtomata.

»Dovolj, dovolj... Tedaj nebesa!« Navdušeno je zakrilil z roko in se je ustavil pred menoj.

»Brodar, kaj so nebesa?«

Vstal sem in sem se molče zazrl v gumb na njegovi suknji. Vroče mi je prihajalo. Občutil sem bližino neprijetnih zapletkov.

»Kakšna so nebesa, Brodar?«

Zrl mi je v oči, jaz sem zrl v njegov gumb, tri, štiri dolge trenutke. Vse se je dvignilo v meni, da bi mu odkrito povedal, kaj se mi je pripetilo. Zdaj ali nikoli!

»Na dvanajstih slikah naslikana, kakšna so nebesa, Brodar?«

To je bil njegov pravi obraz! Rogal se je v dno duše razbolelemu človeku, sramotil je njegovo sramoto, naslajal se je ob njegovih mukah, redki, žlahtni keš srca mu je bila zgolj prilika, da pljuje nanj! Skrušenost, o, sladka skrušenost — kolika naslada njegovim živcem! Pet »Svetih rajev« da imam — služil bi zanje pet krvavih let, pod bičem, na galeri, prikovan — da mu jih morem zdajci zalučiti v obraz, usekati mu jih pod noge! Nisem Slana, in če me živega zazidaš! Sem, kakor sem — jaz, kdo mi kaj hoče!

Ne, to knjigo moram vrniti! Njegovo — njegovo moram najti, in če jo iz zemlje izgrebem! Do rbeba je plamenel moj obup, črno se je kadilo od njega...

Milan je dvignil roko. Odgovoril je mesto mene, kot da je plačan. Kot da je on dobil knjigo — in jo je izgubil.

»Če ti je popis nebes tako malo pri srcu, Brodar, da na najenostavnejša vprašanja molčiš, boš tudi »Sveti raj s podobami« vrnil in ga izročil Milanu. Do naslednje ure.«

»Že popoldne ga lahko ima.«

Milan je potrdil, da je slišal.

»Tepec!« me je pozdravil na hodniku Mirko. Naglo sem šel mimo njega in sem hitel — za Slano. Ustavil sem ga sredi ceste in sem mu povedal vse! Ne čudi, ne smej se mi, ne pomiluj me — pomagaj, pomagaj, pomagaj!

Slana je žalostno pogledal v tla.

»Spremi me malo,« je rekel skorajda z žensko obzirnostjo.

Šla sva nekaj korakov vstric.

»Ali sem smešen? Ni-li to — smola?«

»Smola je nekaj — slučajnega. Osmolimo se po neprevidnosti, nepazljivosti, v predrznem zaupanju v lastno spretnost — tebe pa je zadela nesreča. Nesreča ni naključje. Poslana je v tolažbo, preizkušnjo in rešitev.«

Njegove besede so kapljale na moje rane liki balzam. Mahoma so me zagrnili čustva, ki sem jim bil vaje iz prvih let svoje življenjske zavesti in ki sem nanje pozabil...

Naša vzgoja je bila strogo verska. Še silni oče, neuklonjiv, nemara celo uporen, je vpričo nas iskal pomoči onstran vidnega sveta in se je brezuslovno podajal v višjo voljo. Njegova vera je bila trda, dogmatična, kot račun se je pri njem vse iztekalo. Sveta jeza ga je grabila, če je obsojal lahkoverneže in nevernike. Mlačniki so mu bili, kar božjemu Učeniku: topla voda v ustih, ki jo izpljuneš! Osebnost pobarvanih ver ni pripuščal. Opredeljal jih je med »moderne zmote«, slabosti novodobnega človeštva, ki so ga izvohtile do brezumnosti popolnjena tehnika, pohlep po denarju, brezobzirna konkurenca na vseh toriščih človeškega stremenja — materializem kot svetovni nazor, kakršnega je videl udeleženega v večini prijateljev in znancev.

Molil je svojega Boga kot neizprosno oblast, ki utira pot usodi. Kot neskončno milost, ki te v zmotah vodi in te pravočasno svari pred brezni. Znamenja treba umeti — ne vsiljuje se ti glas vesti, je bila njegova izkušnja. Kazen za nepokorščino pa pride točno in neogibno. Slepec, ki se tolažiš s trenutno srečo, slučajnim blagostanjem, ki vesel in brezskrben živiš, ker si ušel osveti! Osveta se je skrila, a tema božje jeze bo planila tudi nate in te bo zatela!

Mama je v te nauke neomajno verjela. Očite kroge krivde in kazni je videla tudi ona. Vendar ji je bila vera nekaj več kakor dogma, račun. Skrivnost je to in zato molčimo! Oko še ni videlo, uho še ni slišalo, človeško srce še ni občutilo... Kako bi izmerila človeška pamet, ta najneznatnejši organ človeške zavesti, načrte, snujoče se v Stvarnikovi glavi! Siva brada, mirno, a strogo oko, dlani, ki iz njih švigajo strele, pa tudi rosi milost in pokoj — to je bila podoba njenega Večnega, z oblaki in kori angelov in božjih duhov v ozadju. Njen Bog je bil oseben, zato se je pogovarjala z njim, kakor se pogovarjamo z dobrotnikom. Za otroških bolezni se je zatekala k njemu, sivo skrb vsakdanjo je tožila njegovim ušesom in ne dvomim, da ji je mir, brezskrbni pogled v bodočnost, brezmejno vdanost v vse, kar pride, dal On.

Slana mi tedaj ni bil tako tuj, kakor je pričal njegov obraz.

»So kapelice,« je razlagal Slana, »ki se v njih kaj prijetno moli. In so oltarji, ki je pred njimi uslišana vsaka molitev.« Pokazal je na vitek stolp sredi mesta in se je okrenil.

Žal, da se mi je za slovo zopet nasmejal s svojim sladkobnim smehom. Odhitel je, zibajoč se v ledjih liki ženska ...

Kapelica lurške Matere božje, vsa prepeta s preprogami, natrpana z rožami, »obljubami« in »spomini« na srečno rešitev iz nevarnosti, zahvalami za pomoč, molki, križci, prštani, zlatimi lanci in srebrnimi naveski, je bila prazna. Ko pa sem stal pet minut za zadnjo klopjo, je oko razločilo med rožami žensko rufo, na stopnici pred lurško jamo upognjen moški hrbet, sredi gorečih in kadečih se sveč otroški obraz.

Stopil sem na cesto in sem bil miren.

Prišel mi je naprofi z vsemi znaki slučajnosti — Mirko.

»V četrtek, to je dan pred veroukom, pridem popoldne k tebi.«

Prikimal sem mu prijazno, on pa se je sočutno nasmehnil.

»Doma ostani te dni, saj si bolan,« je rekel na videz užaljen, ko je zapazil, da nisem kaj zgovoren danes, in je odhitel.

6.

Dan pred veroukom sem bil zopet stari Ivan. Slana se je bil namreč pobahal pred razredom, da tudi jaz zahajam v lurško kapelo, in sošolci so me zbadali. Pozivljali me je, naj ga zagovarjam, če so mu očitali »menišтво«, a meni ni hotela beseda z jezika. Zašel sem bil pod projektor smešnosti sam; doslej je stal pred javnostjo tako osvetljen edini Slana. Bog s teboj, Slana, če tako malo veš, kaj je prijateljstvo in zvestoba! Slana me je pogledal iz preparanih oči, grda poteza mu je zaigrala krog ust. Izdan? Zmučil je obraz v še slajši nasmeh, ki pa se je v njem zrcalila že nepritajena zloba ...

Solnce je tedaj planilo v sobico, ko je odprl vrata Mirko. Še potrkal ni. Po domače se je razpoložil po zofi in je govoril na glas. Lasje so se mu spoprijemali nad ušesi, po čelu so se črtale potne pege.

»Mojo mater je predvčerajšnjim zadela kap. Zdaj tudi ne kuha več. Po živež hodim sam. Oprosti, da nisem cekarja odložil zunaj.« Tedaj šele sem zapazil torbo, ki jo je postavil poleg zofe na tla. Zeljnata glava je gledala iz nje.

Smejati sem se moral. Tudi on se je smejal.

»Tri leta že ni prestopila praga. Ognjišče — postelja, postelja — ognjišče: kri se ji je strdila, žila v levih možganih je počila ... Položili smo jo na posteljo, ležala bo na nji do konca ... Oče se je grabil za glavo, a kaj pomaga ... S cekarjem na trg, dokler je v mošnji desetica. Ko je ne bo več, itak ne bo treba ... Zaslužiti bom moral kmalu kaj ... V najbližji bodočnosti se bo pokazalo, koliko bom moral zaslužiti, da se preživimo ... Toda, kako je s teboj?«

Radovedno je uprl oko vame.

»Nisem ti maral braniti. ... So sredstva, ki o njih ni, da bi govoril. Slana že vé in tudi meni je znano ... Povej mi le, ali si mogoče knjigo medtem — našel?«

Odpri sem omaro, predal s knjigami. Tudi Mirko na zofi je iztegnil glavo.

»Ne pričakuj čudeža. Čudežev ni. Vsaj kadar jih treba, zaman upaš ... Prišel sem, da se pogovoriva do kraja. Moj poslednji predlog: Reci katehetu, da sem knjigo izgubil jaz. Posodil si mi jo, ker sem te bil poprosil zanjo, in — zdaj ni duha ne sluha o nji. Če je ni izgubil, jo je prodal. Pri njem je vse mogoče! Pooblaščaj me, da tako govoriš o meni; izmazal se bom potem že sam.«

»Katehet ne bo verjel. Katehet me pozna ...«

»Katehet pa tudi vé, da sva prijatelja in da meni slaba prede.«

»Da si jo prodal, ne bo mogel verjeti.«

»Kdo zna, ali bi je ne bil, da jo je dal meni. Tri goldinarje ... s štebànovimi tremi goldinarji sem rešen skrbi do sobote. Gotovo bi jo bil, tako ti povem ...«

V predalu so stale razvrščene moje maloštevilne knjige. Katekizem, prvo berilo, pesmarica, molitvenik, sveta Genovefa, ki mi jo je podarila za god Fefa ... Lej ga kljukca! Ali se ne sveti tam hrbeť »Svetega raja s podobami«, knjiga z zlato obrezo, srednje debela, lična za oko kakor tudi srcu prikladna ...? Mehanično iztegnem roko in jo držim med prsti.

Mirko se zakrohoče nebrzdno. Tolče se z dlanmi po stegnih, poskakuje na zofi, da se potresajo tla.

Seže po cekar in že je s klobukom na glavi pred vrati.

»Čudež! Slanov čudež!«

Ker je včeraj in ves čas na tem mestu ni bilo, danes pa je, sem pojasnjeval jaz, ni dvoma, da jo je kdo vzel.

»Ali ti oče ne pregleduje knjig, ki jih prinašaš domov, preden jih bereš sam?«

»Najbrž je tako ...«

»Le vprašaj ga! Tudi »Sveti raj s podobami« je prebral od prve do zadnje strani že prvi dan. Katehetje so katehetje, očetje pa so papeži. Pomni to!«

Otipaval sem knjigo, bakroreze sem preštel, poduhal sem papir: resnična knjiga je, katehetov »Sveti raj«, ne sanje!

Ko sem se ozrl, Mirka ni bilo več. Skozi okno sem videl, kako meče boste pete v hrbeť, cekar plava ... in kako se v zelenje mestnega vrta potaplja jadrna točka ... nič ...

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

Četrto poglavje.

1.

Ponosna na svojo bedo, ponosna na neodvisnost je živela moja babica mesece in mesece v eni najstarejših hiš našega mesta. Sama kakor sova v duplu. Pri davkariji je tekla borna vdovnina, z delom rok, čipkanjem, vezenjem, pletenjem se je vbadala iz dneva v dan, preko »najtrših grč«: stanarina, kurivo, luč.

Kuhala je na železnem ognjišču poleg mize. Na ulici se je pojavila komaj ob nedeljah in praznikih. Posečala je stare znance, z vizitko, pripravljeno v orokavičenj roki, da jo odda, če bi gospode ne bilo doma.

V njenih dveh sobah, se pravi v prvi sobi, sem presedel kaj ur, prisluškujoč babičini »zgodovini«.

Zibel ji je tekla daleč nekje na severu, njena mati je bila obubožana plemkinja. Ločila se je bila od rodbine za vedno, izselila se je z všečnim ji možem meščanske krvi iz domovine in si je ustanočila na naši zemlji nov dom. Babica je bila tej begunki najstarejša hčerka.

Dodedovala je po njej grbe, viteške krone na kupicah, rodovnik, šop suhih vijolic in nekaj pisem. Mislim, da je bil tudi stari klavir, ki je stal v drugi sobi, dediščina.

V tej drugi sobi je babica sprejemala goste. Sedali so na stare, tenkonoge foteje, ki so se zrcalili v starem zrcalu... Tudi oni so izvečine pogrevali babičino »zgodovino«. Mnogo se je pletla govorica okolu klavirja...

A v prvi sobi sem sedel jaz. Tam je bila babica domača. Pri čaju ali kavi se je razklepetala in se je živahno pozanimala za moj napredek. Izključnost v vseh družabnih stvareh pa ji je tudi v tej sobi narekovala vedenje, ki se me je, otroka, dojmilo ponosno, a je bilo najbrž le zopeto.

Pohvalila je obleko, če je bila točno zlikana, odobrila je kravato, če je bila okusno povezana, malenkosti, ki jih je mlada ničemurnost morala imeti, kar pa je videla drugod, je zapazila z ostrim očesom in vidnim ugodjem.

Tu sem izvedel za mnogokatero skrivnost domače hiše; obris lastne osebnosti mi je prva pokazala ona. Kritika je bila ostra, a

pravična. Vzbudila mi je samozavest in je dosegla svoj namen. Gladuj, a ne kleči! Znaj, kdo si, a ne zaničuj nikogar! Ne zaničuj nikogar, a brati se le z resnično enakimi!

»Prstan mora imeti,« je rekla babica tri dni pred mojim godom. Odprla je starodedno šatuljo, potegnila je tretji spodnji predal iz nje in mi je velela, naj izberem. Prstanov ni bilo mnogo. Tenak obroč z dragoceno gemo mi je bil najbolj všeč. Opravila se je praznično, nataknila je goskičast klobuk z oskubenimi peresi. »Neseva ga k zlatarju, da ga zoži. Prevelik ti je.«

Zlatar je pogledal kamen in je pomenljivo zazibal glavo.

»Starina, kaj ne? Pazite dobro, da ga ne zamenite!« je zaskrbelo babico.

Zlatar se je zavzel.

»Ni s čim zameniti, ne v moji štacuni in ne drugod.«

»Posnetke vendar prodajate!«

»Takih posnetkov ni...« Strokovnjak je flesknil z jezikom in je med prišpičenima prstoma poddržal kamen proti svetiljki.

Tudi babica je pogledala skozi rožni topli soj prosvetljenega kamna. Oba sta molčala.

»Kje so časi!« je vzdihnil zlatar in se je spravil za mizo, obloženo z orodji. »Moja mati je imela zapestnico iz čistih čeških granatov...« In kmalu sta bila sredi babičine »zgodovine«.

Na ulici je medtem šumela šetnja. V svetlobi plinovk so se bliščali obrazi, vitki stasi so zavijali v mrak. Pritajeno je lestnil uhan za pajčolanom tu, tam se je sprožil smeh liki niz biserov, trkljajočih na zveneči tlak. Težki kožuhi so srečavali gladke svršnike in kedaj pa kedaj se je zasvetila pleša.

Babica se tej družbi ni ognila. Po sredi je šla skozi njo, še prav zložno, in vitez Ivan poleg nje, vitez Ivan s prstanom!

»Kaj pa prijatelji?«

Omenil sem Mirka.

»Kdo je oče?«

Kako ji naj to dopovem? V taki okolici, s takim prstanom na roki bi bil še — poštni kontrolor ali železniški revident ali boren učitelj premalo za Mirkovega očeta.

»Gotovo nisi izbral dobro, ker se ti že pri očetu zatika jezik. No, le povej!«

»Zasebnik... Posla nima izrazitega...«

»Aha! Ne mudi se mu nikamor, razen ob sobotah. Ali ni tisti?«

»Saj je vseeno...«

V stranski ulici se je ustavila. Nadušna, kakor je bila, se je ustavljala šele v stranskih ulicah, kjer je nihče ni videl.

»Primi me za roko!«

Mrzel pot ji je lepel na polti, vse telo se je borilo za sapo.

»Kar se prijatelj je tiče, pa je stvar taka: Ne prigovarjam in ne odgovarjam. Velik si dovolj, da presodiš moža sam, ki se mu zaupaš. Povem ti le toliko, in meni, stari ženi, verjemi: Sodila te bom poslej po njem! Gorje mu, če propade. Naj se pazi!«

Ko sem doma pokazal prstan, se je mama ustrašila na vso moč. Pomenljivo sta se spogledala z očetom.

»Naj le misli in ali bi ne bilo pametneje, da ga proda?«

In oče: »Nesi ji, nesi zopet kaj!«

Drugo jutro je mama naložila v košaro kruha, masla, zelenjadi in par klobas. S skrbno pregrnjenim brašnom je odšla k babici.

Ko se je vrnila, je pripovedovala, kako je najprej košaro skrila pod posteljo, a ko se ji tam ni zdela varna dovolj, v predsobi za omaro. Strežnici da je naročila, naj jemlje iz jerbasa, če jo babica pošlje v mesto po to in ono. Denar pa naj babici vrača do polovice, ker živilom so »cene zopet padle...«

»Mučno mi je,« je zaključila pripovedovanje, »a kako naj ji pomagam? Še jaz, lastna hči, skrivaj dajem, kar dajem... Tujec pa še slufiti ne sme...«

2.

Babica in Milanova mati sta se poznali. Babica te skrivnosti ni izdala do zadnjega.

»Bolna je, praviš?« me je vprašala s pritajenim zanimanjem?

»Kap jo je zadela, legla je za vse življenje...«

»Obiskala jo bom. Pomagati ji ne morem, a spodobi se, da posočuvstvujem ž njo. Ali me spreliš k njej?«

Zložno sva prekoračila trg, na dvorišču si je babica ogledala vsako malenkost.

»Ali je zelo slaba?«

»Govori še, uda pa ne more premekniti nobenega.«

»Ne gani se od mene. Skupaj bova tudi odšla.«

Stanovanje ni bilo prezračeno. Malodane navpik so že bili solnčni žarki skozi zastore, ko sva vstopila v sobo. Starec je za ognjiščem pražil jetra. Gotovo konjska! se je na povratku razčeljustila babica. Sopuh pečenja, primešan spalničnemu ozračju, je težko legal na prsi. Starec ni pozdravil.

Babica mi je velela, naj odprem okno.

»Toda bolnica?«

Zdajci se je starec okrenil od ognjišča, prinesel je iz druge sobe čist stol in ga je postavil na sredo sobe.

»Kako ji je?« je vprašala babica in je sedla, potem ko si je razšopirila židano krilo, da bi ga ne sesvaljkala.

»Ali njej?«

Ta hip sem prvič opazil poteze popolne apatije na moževem obrazu. Oči so vsihale v votlinah, ustno je viselo na brado, vse lice je bilo razpotegnjeno. Slaboumen, ka-li?

V postelji se je zgenilo.

»Kdo je?«

Babica je iztegnila glavo, a je morala zamežati. Steklo v oknu se je lesketalo v solncu liki ploča čistega zlata. Bilo je nemogoče, pogledati vanjo.

»Ti si, Liza...« Bolnica je živahno dvignila glavo, oči so se ji široko razprle. Le bele roke so obležale na odeji kot mrtve.

Babici se je pretrgala krinka, prijazno življenje je prošnilo polt. Nekoliko trd, a vendar topel usmev ji je skrožil prisiljeno brado, podrgala si je celo vele roke.

»Starke se pósečajo... Te stopnice sem komaj zdelala. Toda, kako tebi?«

Kdor misliš, da je babica sredi sobe obsedela, kot da se boji okuženja ali da ne zmečka židanega krila, se motiš. Toliko da se je iznebila uvodnih besed, običajnih fraz, ki jih je kot olikanka cenila visoko, že je primaknila stol k postelji in je popravila bolnici zglavje, da jo je ta mogla udobno gledati.

TRUBADUR.

Miran Jarc.

V rastočo mesečino večerni veter šumi...

Tam, tam na obzorju še dehti spev mojih poletnih dni...

Ah: nad polji in gorami zla tema kot črna slutnja ždi!

Zamaknjene tja, tja strme oči — —

Ah: črna slutnja ždi...

— — — — —

In kot tolažila vila luna poljubila mi oči je

in nad spečo daljo pesem sije, pod ljubečimi se prsti-žarki

moja prej molčeča struna vije.